Brieven van Sophië aan mr. R. Feith

Johannes Kinker

bron
Johannes Kinker, *Brieven van Sophië aan mr. R. Feith*. J.S. van Esveldt-Holtrop, Amsterdam 1807

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/kink001brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

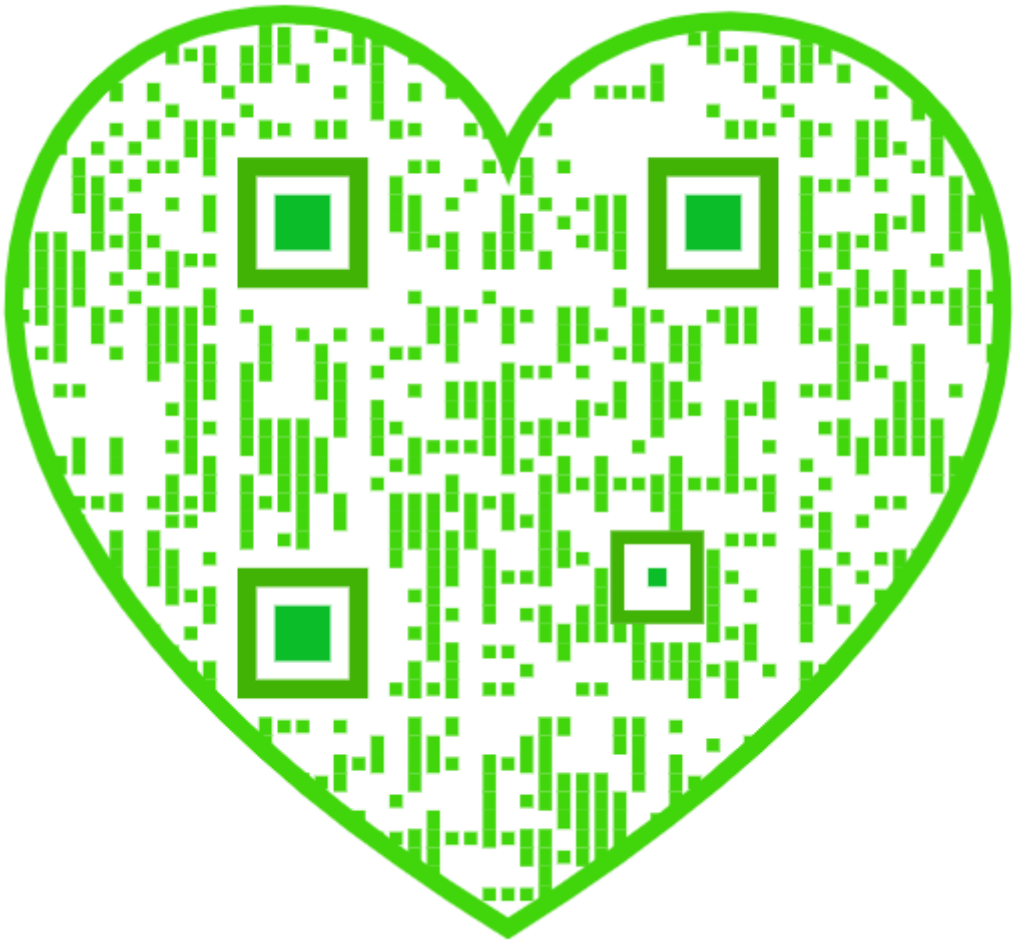

[Brieven van Sophië aan Mr. Rhynvis Feith]

II

Ridiculum acri
Fortius et melius magnas plerumque secat res.
HORATIUS.

Voorbericht.

***W**anneer men de berijmde Brieven van* Mr. RHYNVIS FEITH *aan* SOPHIë, *met hun* VOORBERICHT, NASCHRIFT *en wijdloopige* AANTEEKENINGEN, *niet ter loops*, *maar met aandacht en inspanning heeft gelezen*, *heeft men ten minste een paar uren rust noodig*, *niet*, *om zich het gelezene duidelijk voor den geest te brengen;* (*want dat is onmogelijk*) *maar om zich tot eene tweede lezing behoorlijk voor te bereiden; en dan is het geene gemakkelijke zaak*, *om het met zichzelven over de wijze*, *waarop zulks zou behooren te geschieden*, *eens te worden. Met de pen in de hand*, *en al lezende de hoofdpunten en meest uitkomende en belangrijke zaken aanteekenende*, *kan men zich zeker een gemakkelijk overzicht van het geheel eenes werks verschaffen; dan*, *de kunstige wijze*, *waar op de Heer* FEITH *het verband en den zamenhang van zijn vrij lijvig boek heeft weten te verbergen*, *het aantal uittrekzels van een menigte Schrijvers*, *hier en daar vermengd met schriftuurplaatsen en eigene oordeelvellingen*, *telkens van standpunt*, *houding en leiding veranderende*, *maken dit anders zeer geschikte behulpmiddel bijna geheel onbruikbaar: men verkrijgt er slechts eenen tweeden*, *schoon kleineren chaos door*, *die al het onzamenhangende van den eersten behoudt.*

Het Voorbericht, *de plaats waar men het eigenaardig zoeken moet*, *geeft het oogmerk van den Schrijver niet*

duidelijk op; en het geen hij daaromtrent in het Naschrift zegt, *maakt dit eerstopgegeven oogmerk nog raadzelachtiger*, *wanneer men het een en ander met de tusschen beide inliggende versen vergelijkt. In het Voorbericht wil hij* begrepen *hebben*, *dat het in dezelve*, eigenlijk *zijn doel niet geweest zij*, *eene* voor 's handsche wederlegging van het Kantianisme *te leveren*; *maar dat* met dat alles deze *zijne Brieven* eene zeer ernstige zijde in *zijne* oogen hebben. *Dit* 'eigenlijk' *en*' voor 's handsch '*doet ons dus bij voorraad reeds aan eene zijdelingsche en onopzettelijke wederlegging denken. In het Naschrift ontfangen wij daaromtrent eene nadere toelichting.*' 'Nog minder wil ik (*zegt hij daar*) dit (*N.B.*) kleine boekje als eene wederlegging van KANT, of zelfs maar van eenige stellingen van KANT, beschouwd hebben.' '*Ondertusschen behelzen de twee eerste Brieven berijmde redeneringen en zelfs sluitredenen tegen het stelzel zelve. In de overige doet hij dit ook; maar bepaalt zich daar bij voornamelijk tegen bijzondere stellingen van* KANT. *Van welk eenen aard deze redeneringen zijn*, *en welke soort van* Logika *in dezelve heersche*, *is eene andere vraag; maar eene wederlegging moet er dan toch mede gemeend zijn: want wanneer men het tegendeel van iets*, *het zij dan in* Versen *of in* Prosa *betoogt*, *zal men daar toch bezwaarlijk eenen anderen naam aan kunnen geven. Wanneer nu zulk een betoog*, *volgens den Schrijver zelven*, *niets wederlegt*, *zelfs* geen ééne stelling; *wat doet het dan? - Dichterlijke voorstellingen*, *schoone voordrachten levert het ook niet: want niets is zoo dor*, *droog en smakeloos als deze zijne berijmde* syllogismen *en*, *met vollen ernst*, *betoogende versen*, *waar van het stroeve zoo veel te meer in het oog loopt*, *wanneer het*, *van tijd tot tijd*, *door stout gemeende uitstappen afgewisseld wordt. Wat blijft er dan over van al die redeneringen*,

als ze noch bewijzen, noch schoon zijn? Ondertusschen spreekt hij telkens van overtuigen, toetsen aan het gezond verstand en, eens, zeer uitdrukkelijk van gebrek aan bewijs in het stelzel, 't welk hij meent te bestrijden.

> ‘Bespiegling?’ - Ja, Vriendin! dit 's alles wat hij biedt;
> ‘Maar KANT bewijst - den grond, waarop hij bouwt, toch niet.’

is de aanhef van zijn' tweeden Brief. Wanneer hij vervolgens in dien zelfden Brief (pag. 36) *het gezond verstand inroept, om te beslissen of de leiding van gedachten, waarop de stelling van* KANT, *dat ruimte en tijd slechts formen der zinlijkheid zijn, rust, voldoende zij en, op zijne wijze, gaat beweren, dat zij ook wel formen buiten ons zouden kunnen wezen, zou toch ieder, die het* Voorbericht *en het* Naschrift *niet gelezen heeft, al ligtelijk kunnen denken, dat dit toch voor een soort van wederlegging gelden moest: want zonder nu nog te spreken van het keurige voorbeeld van den Neger en den Spiegel, zal men toch niet kunnen ontkennen dat de volgende versen louter betogenda zijn.*

> ‘Dat ruimte en tijd in ons aan 't zinnelijk aanschouwen
> ‘Staêg ter bedinging zijn, zal elk voor waarheid houën;
> ‘Maar datze louter vorm der zinlijkheid hier (?) zijn,
> ‘En niets, niets buiten ons, blijft onbewezen schijn.
> ‘Het menschelijk vernuft, hoe ver het door moog' dringen,
> ‘Treft nooit den vorm der ziel, treft nooit den aard der dingen:
> ‘'t Beslist misschien met grond, dat iets bij ons gezicht,
> ‘In de onderwerplijk' aard hier van ons wezen ligt,
> ‘Maar of dit iets misschien niet hooger zich verheffe,
> ‘En met het voorwerp zelv' naauwkeurig zamentreffe,
> ‘Hier vindt het eindig brein zich in zijn vaart belet. &c.

Deze redenering wordt bovendien in zijne Aanteekeningen nog nader aangedrongen. Waartoe heeft de Dichter zich dan al deze moeite getroost?

Dit is nu toch een wonderlijke manier van aanranden; bijna gelijk aan die van een' dwerg, die in 't voorbijgaan een' reus in de beenen prikt en vervolgens tegen het volk zegt: '*Ik wil het niet als een' aanval beschouwd hebben.*'

Zulk eene staatkunde mag fijn berekend en wel overlegd schijnen; maar in den grond doet zij meer nadeel dan voordeel aan de verdedigde zaak: want nu zal het altijd eene onbeantwoordelijke vraag blijven: - '*Waartoe dienen dan deze niets wederleggende* 202 *bladzijden?*'

Doch laten wij niet te voorbarig zijn, en den Schrijver zelven hooren!

'Gaarne zoude ik (*zegt hij*) mijne jeugdige Lezers(*) zoo volkomen overtuigen,(†) als ik overtuigd ben, dat de beginzelen der Kritiesche Wijsbegeerte zich volstrekt met het Christendom, zoo als het ons door JESUS CHRISTUS en de Apostelen is medegedeeld, niet verdragen, en ik zou mij, bij al het overige gebrekkige van dit werkje, dat ik levendiger dan iemand gevoel, toch zeer moeten bedriegen, zoo elk onpartijdig en waarheidlievend hart, na de lectuur mijner brieven en vooral van den derden en vierden brief met derzelver Aanteekeningen, hier niet met mij volkomen van overtuigd ware.'

(*) *De bejaarde schijnen hem zoo na niet aan het hart te liggen.*
(†) *Volkomen overtuigen* zonder wederlegging.

Hoe veel beknopter, zoo al niet tevens overtuigender, had de ieverige tegenstrever dan niet kunnen zijn, wanneer hij zich, daar bij alléén, bepaald had! -

Maar wat is er nu van dit laaste voornemen? Toont hij, of tracht hij te toonen, dat die beginzelen zich met het Christendom niet verdragen? - Neen, die derde en vierde Brief laten die beginzelen daar, en spreken grotendeels van KANTS *bijzondere begrippen over den Godsdienst der Christenen, voornamelijk over* KANTS Relig. innerhalb. &c. *Deze nu, zijn toch geene beginzelen, maar afgeleide bijbegrippen, zou ik gelooven. - Al wat hier over gezegd wordt, zoo wel in* Prosa *als in Versen, half en half op het gezach van* REINHARD *komt hier op neêr:* 'KANT *was zelf een ongeloovige: derhalve is zijn stelzel niet geschikt, om zich met het Christendom te verdragen.' Wie zou het kunnen gelooven, dat men in de negentiende eeuw met zulke sluitredenen zou kunnen optreden? Ik zal hier niet herhalen het geen de* Recensent *in den Letterbode hieromtrent reeds opgemerkt heeft. Wilde* FEITH *misschien dat een wijsgeerig stelzel, dat toch niet op eenig gezach, maar, als zoodanig, alleen op de rede zelve gegrond mag zijn, van de openbaring zijne geldigheid ontleenen zou? - Wat toch heeft het al of niet gelooven aan de Openbaring gemeen met deze of gene wetenschap en de grondbeginzelen waarop zij gebouwd is?*

Daarom nu wil hij niet, dat de jonge Lieden op de Hooge Scholen met dit stelzel bekend zullen worden. 'Zij zullen (*zegt hij*) EX PROFESSO tot enkele voorstanders van den zoogenaamden Godsdienst van de rede, ten koste van alle eigenlijk gezegde Openbaring, opgeleid worden.' - *Waarlijk, geen voorstander van het ongeloof zou beledigender van de Openbaring kunnen spreken. Dit gezegde toch kan geen steek houden, dan in de overtuiging, dat dit bijzonder ge-*

voelen van KANT, *zoo overredend zij*, *dat men door hetzelve wél te verstaan*, *allen grond voor eenen stelligen Godsdienst*, *zekerlijk verliezen moet. Althans in den mond van iemand*, *die van zichzelven getuigt*, *niets wederlegd te hebben*, *wekt het de twijfelzucht der jonge lieden niet weinig op; en vooral*, *wanneer zij in de daar op volgende brieven*, *telkens tegen het betogen en de rede hooren uitvaren. Welke gevolgen toch zullen de jonge lieden*, *waarvan de Schrijver spreekt*, *trekken uit de vrees*, *welke hij overal aan den dag legt*, *dat het gestreng onderzoek der rede naar den grond en omvang der voor ons mogelijke kennis*, *met het geloof aan eene Openbaring niet bestaan kunne? - Welk een denkbeeld zullen zij zich van den aard des geloofs van den Schrijver zelven vormen*, *wanneer zij in zijnen derden Brief* (pag. 63.) *deze en soortgelijke dichtregelen aantreffen:*

> ‘Hoe zou een hooger licht op onze donkre baan,
> Een Openbaring met een Wijsgeerte ooit bestaan,
> Die even stout beweert als sprak hier Alvermogen,
> Dat ze onze kenniskracht op 't naauwst hebbe afgewogen?’

En een weinig verder:

> ‘Hoe zou die trotsche dus zich aan geloof (N.B.) gewennen,
> Of de Openbaring hier als hooger licht erkennen,
> Die zich aan 't weiflen van geen menschlijk stelzel kreunt,
> En louter op gezach en op geschiednis steunt?’

Wat zullen zij van dit Geloof uit gewoonte, *en deze* Openbaring op louter gezach en geschiedenis gegrond *zeggen?*

‘Vooral bloedt mijn hart (*zegt de Schrijver in zijn* VOORBERICHT) als ik dagelijks op onze Hooge Scholen jonge Lieden voor deze Wijsbegeerte ingenomen zie, die tevens nog ter goeder trouwe wanen, Christenen te zullen kunnen blijven: zij dwepen in den heerschenden toon mede, en zien den adder niet, die onder de bloemen verborgen ligt. Als zij hem ontdekken, zal het mogelijk reeds te laat zijn, en zij zullen reeds genoeg met den geest van het Kantianisme doordrongen zijn, om er dan het wezenlijke van het Christendom aan op te offeren en zich met die schim van hetzelve te vergenoegen, die met de Kritiesche Wijsbegeerte overeengebragt kan worden; indien zij al niet, mooglijk opregter en eerlijker, mooglijk ook enkel door de ingebeeldheid, aan dien leeftijd eigen, van geene hulpmiddelen, voor zwakke slechts te dulden, noodig te hebben; het geheele Christendom verwerpen.’

Wat zal nu een Jongeling met een schrander oordeel en eene levendige verbeelding - ook wanneer hij nog niets van de Kritiesche Wijsgeerte vernomen heeft - uit dit alles opmaken? Ik geloof niet te overdrijven, *wanneer ik onderderstel*, *dat de eerste gedachten*, *welke er in hem zal opwellen*, *deze zijn zal*:

‘*De Heer* FEITH *heeft niet het minste van het stelzel wederlegd; dit erkent hij zelf. In zijne Brieven heeft hij dit echter*, *zelfs ten koste van zijn Dichterlijk talent*, *trachten te doen. Zijn tweede brief tast zelfs het bespiegelend gedeelte dezer Wijsgeerte aan. Hij verwart het stelzel met de bijzondere stellingen van* KANT *over de Openbaring. Maar ook deze bijzondere stellingen* (*zegt hij*) *heeft hij niet willen wederleggen. Tegen beide verklaart hij zich echter. Dit tegenverklaren is dan in zijne Brieven zonder eenigen*

grond. Het is dus hoogstwaarschijnlijk, *dat het den Heer* FEITH - *die goeden wil genoeg bezat*, *om een dik boek*, *en* (*blijkends al de moeite*, *welke hij zich gegeven heeft met het lezen en uitschrijven van zoo vele en velerlei Schrijvers*) *met veel ingespannenheid en taai geduld te vervaardigen*, *om deze Wijsgeerte tegen te gaan - aan de noodige krachten ontbroken zal hebben om dit* voor 's hands *te doen. Ware dit onders geweest*, *dan toch zou hij al dien onvermoeiden arbeid*, *niet*, *gelijk nu*, *aangewend hebben om dit* achter 's hands *of zijdelings te beproeven. Zulk eene wijs van bestrijden moge bij oppervlakkige lezers*, *en ook nog maar voor een' tijd*, *iets uitwerken; maar op den duur moet daarmede aan de zaak*, *welke hij verdedigt*, *meer nadeel dan voordeel toegebragt worden. Men zal nu gelooven*, *dat deze gevaarlijke Wijsgeerte* (*welke de Heer* FEITH, *gelijk het schijnt*, *wel wederleggen wil*, *maar niet kán*) *onwederlegbaar betoogt*, *dat eene Openbaring en de menschelijke redekennis en ervaring*, *waar van zij den omvang doet zien*, *met elkander niet bestaanbaar zijn; dewijl de eerste alleen door een geschiedkundig geloof*, *waaraan men* zich gewennen *moet*, *ondersteund wordt. Bij ons Studenten vooral houdt hij dit onbestaanbare voor bijna zeker: en wanneer wij opregter en eerlijker dan meer bejaarde Kantianen zijn*, *kan het niet wel uitblijven of wij zullen het gehele Christendom*, *zelfs de schaduw er van*, *verwerpen. Dit was dus voor den Heer* FEITH *eene rede te meer om* voor 's hands *toe te tasten*, *en geene vruchteloze zijgrepen te doen of te jammeren: want schoon men de Wijsgeerte van* KANT *na de aanklacht van den Heer* FEITH, *wel uit de publieke lessen der Hoogleeraren weeren kunne*, *zal het toch moeijelijk zijn*, *aan nieuwsgierige en weetgrage Jongelingen allen toegang tot het* Kantianisme *af te sluiten. Het vooruitzicht*, *dat zij*, *na door den geest van het* Kantianisme *doordrongen te zijn*, *dit laatste behouden en het Christendom*

verwerpen zullen, *en dat wel naar mate zij opregter en eerlijker zullen zijn*, *moet althans bij ons*, *die nog geen vaste en onwankelbare* gewoonte *van gelooven hebben*, *eenen nadeeligen indruk ten aanzien van de gronden des Christendoms opleveren. De Heer* FEITH *zou dus beter gedaan hebben*, *of om dit alles te zwijgen*, *wanneer het wederleggen zijne zaak niet is*, *of om eenen rechtstreekschen aanval op het stelzel te doen*, *wanneer hij zich daartoe berekend gevoeld had. Dit*, *gelijk hij in zijn Naschrift doet*, (pag. 199) aan kundiger en bevoegder mannen gaarn over te laten, *maakt het kwaad dezer brieven slechts grooter*, *wanneer deze kundigere en bevoegdere mannen zulk eene uitnoodiging niet alleen niet aannemen*, *maar vele derzelve*, *integendeel*, *voortgaan met in den geest dezer Wijsgeerte te schrijven*.'

Zie daar, *op welk eene wijze een Jongeling*, *zonder die inbeelding waarvan de Heer* FEITH *spreekt*, *en zelfs zeer gematigd en volgends de natuurlijke leiding van het gezond verstand*, *zou mogen spreken*, *zonder iets anders te zeggen*, *dan het geen onmiddelijk uit den aard der zake voortvloeit.*

De geheele bedoeling van den Heer FEITH *kan derhalve alleen zijn*, *niet om te bewijzen* (*dit doet hij nergends*) *maar om aan ieder*, *die hem op zijn woord gelooven wil*, *op te dringen*, *dat* KANT *geen Christen geweest zij; en dit doet hij zeer onregelmatig en stuksche wijze*, *telkens met tusscheningevlochten herhalingen van voorgaande magtspreuken. Dit wijdloopige boek heeft alleen moeten strekken om aantetoonen dat* KANT *buiten den geest van de Christelijke Zedeleer*, *uit de nieuwere Openbaring niets aanneemt dan hetgeen met de uitspraak der* REDE (*in haar beoefenend gebruik had hij er wel bij mogen voegen*) *niet strijdt*, *en dat hij*

al hetgeen met deze uitspraak niet bestaanbaar is, *zinnebeeldig meent te moeten opvatten; voor zwakkere menschen*, *voor zoo verre zij dit noodig mogten hebben*, *overlatende*, *al dat geene 't welk voor zulk een uitlegging niet geschikt mogt zijn. Hier spreekt* FEITH *als een Groot*-Inquisiteur *en doet met het geloof*, *het geen* KANT *met den omvang onzer kennis doet; hij bepaalt er namelijk de grenzen van en zegt hoe verr' men*, *behoudens het recht om Christen te heeten*, *met de uitlegkunde der Openbaring gaan moge. Zoo lang nu de Heer* FEITH *het recht nog niet zal bekomen hebben*, *om deze grenzen willekeurig en eigenmachtig af te teekenen*, (*want deze uitlegkunde wederlegt hij even weinig als het Wijsgeerige stelzel*, '*t welk hij er mede verwart*,) *zullen wij in onze verdraagzaamheid maar voortgaan*, *om* KANT, *ofschoon hij ook in dit zijn bijzonder gevoelen mogt dwalen*, *als een gewezen Lidmaat van de* algemeene *Christelijke Kerk te blijven erkennen. Dat zijne geloofsbelijdenis zich niet met die van den Heer* FEITH *of zijn bijzonder Kerkgenootschap rijmen late*, *hier van houdt ieder zich*, *zonder dat het noodig was zulk een dikte van papier te gebruiken*, *overtuigd.* KANTS Relig. innerh. den Gr. der blosse Vernunft, (*dit was de man zijn bijzonder gevoelen*, *waar bij hij zeer deugdzaam en voorbeeldig leefde*) *was van de* Orthodoxie *van den Heer* FEITH *verre - zeer verre verwijderd; dit moet men met oprechtheid en eerlijkheid betuigen. Maar een Christen was hij toch in geest en in waarheid. Wanneer ik dit Boekje van den goeden man wél gelezen heb*, *doet hij juist het tegengestelde van hetgeen de Heer* FEITH *hem te lasten legt: want niet de schaduw of schim*, *maar de kern van het geen hij als schaduw beschouwt*, *vergenoegt hem. Of maken de wonderen van* JESUS *het* wezenlijke *des Christendoms uit? Zijn de Christenen over dit* wezenlijke *het dan*

alle zoo eens? Zijn zij alle even geloovig omtrent de wonderen? Hoe veel moet men er letterlijk aan gelooven om een Christen te zijn?

Zoo lang dit alles nog niet uitgemaakt is door een algemeen Christelijk Concilie, *vind' ik het vrij voorbarig hier over te beslissen. Ik weet niet of de Heer* FEITH *aan de* Transsubstantiatie *gelooft. Maar ik zou mij wel wachten*, *zoo hij er aan twijfelde*, *om terstond zijn* Diploma *terug te vorderen.*

De Heer FEITH *schijnt zich in zijn* naschrift (pag. 197.) *te beklagen*, (*in het overnemen van eenige regels uit* BOROWSKI) dat KANT maar zeer weinig wist van de verdere nasporingen en derzelver resultaten eens SEMLERS, TELLERS en anderen. *Zoo deze overneming hier wat beteekenen zal*, *moet de Heer* FEITH *met die naspooringen van* SEMLER *vrede hebben: en is dit zoo? - dan doet hij zeer kwalijk met zich in zijne Brieven zoo* Orthodox *aan te stellen; ten zij hij* SEMLER *op dezelfde wijze bestudeerd hebbe als* KANT *enz.* 'Velen, *zegt hij een weinig te voren*, is het reeds voorgekomen, dat KANT het echte Christendom niet kende en nimmer bestudeerd had, daar hij spreekwijzen en uitdrukkingen(*) omtrent den

(*) *De Heer* FEITH *spreekt hier zeer voorzichtig; maar men kan ook wel al te voorzichtig zijn. Zou de meerdere Godgeleerde verlichting van onzen tijd dan in nieuwere spreekwijzen en uitdrukkingen bestaan? - Zoo ja*, *volgends zijn gevoelen? waartoe dan het uittrekzel van* BOROWSKI? *Hebben wil door* SEMLER, TELLER *en* JERUSALEM *alleen eene betere preekmethode verkregen? Strijdt deze* voorzichtigheid *in het* Naschrift *niet met de* oprechtheid, *die in het* Voorbericht *door den Heer* FEITH *van de Kritiesche Wijsgeren gevorderd wordt? De Heer* FEITH, *die zich hier*, *schoon met veel omzichtigheid aan de zijde der verlichte Godgeleerden plaatst*, *weet toch wel*, *dat die Godgeleerden*, *welke hij uit* BOROWSKI *aanhaalt*, *geene nasporingen ter vinding van betere spreekwijzen in het werk stelden. Dit zou waarlijk bespottelijk zijn: de Schrijver kan het niet ernstig gemeend hebben.*

Christelijken Godsdienst gebruikt, die geen verlicht Godgeleerde van onzen tijd meer gebruiken zal.'

Maar is het dan nu verdraagzaam, *dat daar zelfs de onverlichte Godgeleerden van onzen tijd*, *voor zoo verr' ik weet*, *den Heer* FEITH *niet uit hunne gemeenschap stooten*, *deze laatste echter*, *bij zijne meerdere verlichting*, KANT *den algemeenen naam van Christen betwist*, *om dat deze zonder* SEMLER *en andere nieuwe Hervormers te kennen*, *op nog andere nasporingen en* resultaten *gekomen is; daar deze Hervormers*, *toen hij begon te denken*, *als verdere naspoorders nog verre te zoeken waren?*

Is het verdraagzaam, *wanneer de Schrijver*, *en wel in een oogenblik*, *waar in hij zijne onkunde in het stelzel*, *dat hij bestrijden wil aan den dag legt*, *en bovendien nog van zijne onpartijdigheid spreekt*, (pag. 41.) *de* Kantianen *als* onzinnigen, *die een* zotskap *verdienen en opdringende Aterlingen voorstelt*, *wanneer hij* (*zijne* Muse, *moge hem het overige vergeven!*) *dus zingt?*

> Hij moge in zijn betoog 't bestaan der dingen wraken,
> Hij zal in zijn gedrag hun aanzijn niet verzaken:
> Zoo hij een oogenblik, hoe groot zijn roem ook zij,
> Zijn leer getrouw bleef, in de daagsche (?) maatschappij,
> Zou elk, die nu hem volgt, hem als onzinnig vlieden,
> En voor 't Wijsgeerig kleed veelligt een zotskap bieden.

Sophië! uw reed'lijkheid valt hier mijn oordeel bij. -
Geloof intusschen niet, dat ik partijdig zij,
Of KANT gelijk stel met dat aantal Aterlingen,
Dat ons zijn onbescheid als Godspraak op wil dringen.

Kan men dit alles nu verdraagzaamheid noemen, *en dat wel in iemand*, *die zulks van anderen vergt? van iemand*, *die zijn* Voorbericht *eindigt als een voorbeeld van lijdzaamheid en geduld*? -

Hoe malsch en lammerig klinken deze woorden!

'Voor het overige spreekt het van zelven, dat ik ieder volkomen vrijlate om van mij te verschillen; maar niet minder, hoop ik, dat ik ook juist dezelfde vrijheid voor mij eisch en verwachte. Ik ben, na het ernstigst onderzoek, daar ik in staat toe was, der Kritiesche Wijsgeerte, over 't geheel, niet toegevallen, en het staat mij, zoo als ik mij ten minste verbeelde, vrij dit openlijk te mogen zeggen. Zoo de Wijsgeerige verdraagzaamheid van den dag dit intusschen niet toe mogt laten, zal ik het mij getroosten moeten, en dit zal ik nog al ligt doen, daar ik doorgaans gewoon ben zoo mijn eigen pad voort te wandelen, tot dat Rede en Overtuiging, geen Machtspreuken, en nog minder schimpen en razen, mij een beter aanwijzen. Wie de laatsste wapenen gebruikt, beäntwoordt men niet; men veracht hem alleen.'

Wie zou in deze woorden den man van zoo even herkennen? 'schimpen en razen? - *Wat verstaat toch de Voorberichter daar mede: wanneer het uit meer andere uitgekozen en zo even opgegeven staaltje*, *andere wapenen zijn*, *dan die*, *welke hij veracht?* - Machtspreuken *wil hij ook niet; en hij heeft volkomen recht; maar wat is dan zijn*

geheele boek, '*t welk gedeeltelijk in Versen en gedeeltelijk in* Prosa, *een stelzel zonder wederlegging bestrijdt*, *waarin gedurig het een voor het ander genomen wordt*, *en dat*, *met alle deze gebreken*, *hier boven breeder aangetoond*, *op eenen meesterachtigen toon beslist? Hoe zal men al die uitdrukkingen in den mond van zulk eenen bestrijder noemen*, *waar bij*, *uit de hoogte weg en slechts in het voorbijgaan*, *de gevoelens van anderen*, *kwalijk voorgesteld en uit hun verband gerukt*, *voor zotternij en dwaasheden uitgekreten worden?*

b.v. Reeds op pag. 4.

''k Zou zoo veel dwaasheid zelfs geen antwoord waardig keuren.'

Waar hij tegen KANT *optredende*, *midden in zijnen Dichterlijken aanhef*, FICHTE *aanvalt*, *en ten gelijken tijde in de Aanteekening op dat vers*, *zelve doet zien*, *dat hij* FICHTE *bijna het tegendeel laat zeggen*, *van de plaats*, *welke hij in deszelfs* Appel. gegen die Anklage des Atheismus *bedoelt. Hier is meer dan Machtspreuk; een spreken tegen beter weten aan. Soortgelijke Machtspreuken verdienen*, zoo als ik mij ten minste op mijne beur verbeelde, *eene welingerichte* correctie. *Zij zijn meer dan onverdraagzaam: zij verraden verbittering en kwaadaardigheid; en dit staat niemand vrij.*

Op pag. 37. *geeft hij*, *in rijm*, *iets op van den grond*, *waaruit* KANT *de onderwerpelijkheid onzer kennis afleidt. Buiten de ongelukkige uitdrukking*, 'de vorm van ons gemoed' *van* REINHARD *ontleend*, *was dit kleine brokje anderzins nog al wel geraden. Maar*, *naauwelijks heeft hij het*, *en in de daad nog al redelijk*, *berijmd; of*

hij zegt, *slechtweg heen*, *en uit de hoogte naar beneden: 'Dit 's beuzelpraat, vriendin!'*

Op welk eenen grond kon de Heer FEITH, *na dit alles*, *op inschikkelijkheid hopen?* (Verdraagzaamheid *is hier het rechte woord niet*.) *De Schrijver toont zoo wel in zijne Versen als in zijne op elkander gehoopte bijvoegingen*, *welke hij Aanteekeningen verkiest te noemen*, *dat hij de Kritiesche Wijsbegeerte slechts onderzocht heeft in hetgeen hij uit verschillende tegenstrevers dezer Wijsbegeerte heeft kunnen zamenknoopen. Wat hij bij deze*, *op zijne wijze*, *vindt*, *berijmt hij of schrijft hij uit. Daar men nu bij deze wijze van vinden niet veel orde of aaneenschakeling in het gevondene kan verwachten*, *moet men zich ook niet verwonderen*, *dat zijn werk er zeer bont en veelverwig uitziet. Ook dit staat den Heer* FEITH *volkomen vrij*, *mits hij het aan zijne lezers ook vrij late er dit in op te merken. Maar te schimpen op het geen hij door de brillen van anderen*, *op verschillende wijze geslepen*, *broksche wijze ziet of meent te zien*, *en ondertusschen zijnen lezers wijs te maken*, *dat hij zijn* eigen pad *bewandelt - hen*, *die naar zijn oordeel te ieverige voorstanders dezer Wijgeerte zijn*, *en dezelve*, *gelijk hij het noemt*, *aan anderen opdringen*, Aterlingen *te noemen - zonder iets te wederleggen*, *of zelfs maar in een behoorlijk verband op te geven*, *alles* dwaasheid, zotternij *en* beuzelpraat *te noemen - enz. enz. enz. dit alles stond hem niet vrij. Die zulke wapenen gebruikt*, *verdient niet wederlegd*, *maar als zoodanig bekend gemaakt te worden. Die met deze wapenen in Versen optreedt*, *heeft echter recht om te vorderen*, *dat deze bekendmaking in eenen gelijken vorm geschiede.*

Zoo oneigenaartig het is in Versen ernstig over Wijsgerige bespiegelingen, *betogende*, *te spreken*, *hoe* gemeenzaam de toon *voor het overige ook zijn moge*, *even zoo gepast is het*, *wanneer deze gemeenzaamheid tevens gepaard gaat met den tuchtigenden toon*, *waar van de Heer* FEITH *wel gaarne had willen verschoond blijven*, *doch welken hij al te zeer verdiend heeft*, *om hem denzelven niet in behoorlijke mate te moeten toemeten. Waar hij* (*tegen zijn eigen voornemen aan*) *heeft trachten te wederleggen*, *moet men hem in dit antwoord gelijk recht laten wedervaren. Waar hij alleen machtspreuken gebruikt*, *moet men hem dezelven onder het oog brengen. Waar hij schimpt*, *moet men hem medelijdend behandelen. Waar hij louter woorden*, *bejammeringen*, *jeremiaden en soortgelijke konstjes in het werk stelt*, *moet men hem kortelijk weder naar de hoofdzaak zelve verwijzen. Alles wat hij uit anderen uitgeschreven heeft*, *kan men niet opnemen en het overtollige moet men laten liggen. Met één woord*, *men zal den geest der Kritiesche Wijsbegeerte hier en daar uit den bajert, waarin de Heer* FEITH *haar gebragt heeft*, *zoo veel doenlijk weder opzoeken*, *en met al het overige* pro re natâ *moeten handelen.*

Dit heb ik in deze Brieven, *welke een antwoord van* SOPHIë *aan den Heer* FEITH *behelzen*, *trachten te doen. Te beklagen zal hij zich niet hebben.* SOPHIë *zal hem zoo veel sparen als mogelijk is. Zij zal trachten te verbeteren met die middelen*, *welke*, *berekend naar den aard van de Brieven*, *welke zij beäntwoordt*, *in hare macht zijn.*

Wil de Heer FEITH *haar daarom nu verachten en hare welmeenendheid miskennen*, *zonder zich tot een wederantwoord te verledigen*, *dit zal zij zich ook getroosten moeten. Zij wilde slechts rechtvaardig en niet onverdraagzaam zijn.*

Voor 't overige kan men zich voorstellen, dat eene Kantiaansche vrouw, al was zij nog maar eene kwekelinge in die schole, over de onbescheiden raadgevingen van een' vriend, die zonder grond en bewijs, iets veroordeelt 't geen hij zelfs maar zeer oppervlakkig en uit het onderzoek van anderen weet, als het wat te grof gaat, wel eens driftig worden kan.

Wat baat het haar, dat de Heer FEITH *haar verzekert, dat hij de Kritiesche Wijsbegeerte zoo ernstig onderzocht heeft* als hij daartoe in staat was, *wanneer hij dat onderzoek stil en voor zich houdt, wanneer hij in een werk, waarin dit juist te pas zou komen, zich ten minste aanstelt, als iemand, die er volstrekt niet toe in staat geweest is; die overal het Wijsgeerige stelzel met de bijzondere gevoelens van den Wijsgeer over het Christendom, verwisselt, en met al dat gebrekkige en onhebbelijke op eenen toon spreekt, die om de opgegeven redenen niemand minder dan hem voegt?*

Ter betere aanwijzing van de woorden en uitdrukkingen van den Heer FEITH *zelven, heb ik deze, in de Brieven van* SOPHIë, *even als in de noten en in dit* VOORBERICHT, cursijf *laten drukken.*

Tegen de Kindjes in zijn vignet heb ik niets in te brengen. Alleen wenschte ik, dat het kleine Kantiaantje in plaats van een dievenlantaarntje, dat aan de eene zijde digt is, in zijn linkerhand te houden, een klein flambouwtje in zijn rechterhand hield. Wij mogen dan zoo rechtzinnig niet zijn als het kleine Tollenaartje, dat met de rechterhand op zijn borst klopt, maar linksch zijn wij toch niet. Zelfs op het Titelplaatje kan de Heer FEITH *het schimpen niet nalaten: het kleine* KANTJE *loopt even als een knechtje, dat voor*

zijn meester wormen zoekt. Navita de ventis. *Voor wie toch zou de* GENIUS *der nieuwere Wijsgeerte dit kruipend gedierte willen verzamelen*, *na de schoone en rijke* COLLECTIE, *welke de Dichter zich daar van aangeschaft heeft*, *ten gebruike van allen die er prijs op stellen?*

Dan, *verschuiven wij den toon*, *waarin ik hier ligtelijk zou vervallen*, *tot de Brieven zelve. In dit Voorbericht heb ik de zaak*, *tot het vignetje toe*, *ernstig behandeld; echter niet zonder moeite. Men vergelijke dit antwoord van* SOPHIë *met de Brieven*, *die er aanleiding toe gaven*, *en oordeele of het gemakkelijk zij*, *daar bij zóó ernstig te zijn als ik tot nog toe geweest ben.* -

Opdragt, aan mijnen waardigen vriend J.R. Deiman.

Geloof niet, mijn waardste Vriend, dat ik, door deze Brieven aan u toe te wijden, stilzwijgend onderstelle, dat zij op zich zelve waarde genoeg zouden bezitten om aan eenen man van uwe verdiensten en Wijsgeerige denkwijze aangeboden te worden. Het eenige dat hen aan u en mijne lezers aanbevelen kan, zijn zij grotendeels aan de aanleiding die de Heer Mr. RHYNVIS FEITH tot hunne geboorte gaf, verschuldigd. Hunne half ernstige en half boertige *form*, welke in de meeste andere gevallen tegen het *Noli sacra miscére profanis* zou zondigen, kan alleen in het werkje, waarvan zij de weêrgalm zijn, verschoning vinden. Hoe toch zou ik de BRIEVEN AAN SOPHIë, gelijk ik die in mijn VOORBERICHT na de gestrengste waarheid en onpartijdigheid opgegeven heb, op eene andere wijze kunnen beantwoorden? En, niet beantwoord, niet opzettelijk beantwoord mogten zij niet blijven. Vele, en zelfs verdienstelijke mannen hebben zich, sommige bescheiden, andere onbescheiden tegen de geldigheid der Kritiesche Wijsgeerte verklaard: ook wij en vele onzer gemeenzame vrienden verschilden wel eens van het gevoelen des grooten mans, die er de grondlegger van

is; maar nog nimmer kwam het iemand in het hoofd, zoo uitermate zeldzaam en wonderbaarlijk er tegen op te treden, en zich naderhand te verschuilen achter het voorgeven: ‘Ik heb niet willen wederleggen.’ De zoodanige verdienen eene beantwoording, waar bij het niets beteekenende van hun geschrijf met eene luchtige hand aangetoond wordt.

Lieden, die een blaas met boonen tot hun wapentuig verkiezen, moet men niet op de gewone wijze bestrijden, niet eens ontwapenen, maar de menigte slechts opmerkzaam maken op de oorzaak van het geraas; en hun doen zien dat het opgeblazen ding, door den slag zelven, welken men er mede toebrengen wil, barsten moet. Wil men echter eenige verdediging; wel nu, de prik van een speld zal daartoe genoegzaam zijn.

Gij hebt eer dan ik de zaak uit dit oogpunt beschouwd, toen gij mij de Brieven van den Heer FEITH hebt aanbevolen. Ontfang hier nevens het geleende *Exemplaar* zijner Brieven te rug, en beoordeel, of ik er het bedoelde gebruik van gemaakt heb.

Houd U voorts verzekerd van de bestendige hoogachting van uwen Vriend

J. KINKER.

XXIII

Eerste brief.

Aan Mr. Rhynvis Feith.
Eerste brief.

Ja, FEITH, het moest zoo zijn; op 't stil en vreedzaam land;
Maar niet *omsloten van Natuur*,[1.] *droomde ik van* KANT.
He is gedaan; 'k wil mij voortaan met menschenvrinden,
Maar met geen *wormpjes* of nog kleiner tuig *verbinden.*

'k Geniet de schoonheid der Natuur. Gij ook: 't is waar.
Doch, FEITH, gij doet dit als een oude treuselaar.
Het belge u niet, mijn vriend, uwe ongekorven diertjes,
Uw *sprietjes*, stofjes en uw teêrgeliefde piertjes
Zijn in de *Schepping* op hun plaats; dat 's buiten kijf,
Maar, met dat al, ik hoû dat ontuig van mijn lijf.
Gij zijt partijdig voor die diertjes. In uw dichten
Zoekt gij bij voorkeur daar uw lezers meê te stichten.
Men spreekt er zomtijds van; maar, zoo 'k het zeggen zal,
Ik laatze kruipen, als ik denk aan 't schoon *Heeläl.*
En, waarom laat gij me *uit een wereld vol van schimmen*,
En wel *langs rozen tot d'onstoflijk*' opwaards *klimmen?*
Hoe schraal is dit berijmd! Hoe mager in de daad,
Voor u, die zelfs een leer, die *droog* en *dor* is, haat.
U deed een vijand van uw rust dien Wijsgeer kennen:
Aan zijn scherpzinnigheid zult gij u *nooit gewennen.*
Hij bleef een doolhof voor uw' geest na *al uw vlijt?*
Zoo dra gij REINHARD vond, toen waart gij KANT weêr kwijt.
Maar wie toch deed, om al uw zielrust te verdelgen,
U GOTLIEB FICHTE door uw naauwe keel verzwelgen?[(2.)]
Dat was conscientiewerk. Wie ried u dat toch aan?
Neen, FEITH, daarvan hebt gij onmooglijk iets verstaan.

FICHTE - is een denker, die zelfs KANT door KANT wil kanten,
Gij droomt van wurmpjes en die man van olijfanten.
Waarom toch wart gij die twee menschen onder één?
KANT wandelt, FICHTE vliegt, en gij? - gij hinkelt heen.
Zoo gaat het niet: wel hei! is dit filosofeeren? -

En wilt gij, tot uw straf, in versen, dit probeeren?
Nog nooit spraakt gij zoo stroef in rijmerij en maat. -
Gij wilt geen vleijerij; ik zeg u, waar 't op staat.
Maak versjes op het GRAF: dan kunt gij lof verdienen;
Maar tegen KANT!... kijk, vriend, dat geef ik u in tienen!
In prosa kunt gij 't niet, al schrijft gij REINHARD uit.
Waarom de allarmklok dan met zoo veel drift geluid?

En waarom moet de leer der arme Kantianen
Of *huichlen*, of wel den weg tot *wanhoop* banen?

Tot wanhoop: - want gij zwijgt geheel van huichlarij:
Daar vindt gij, zoo het schijnt, uw rekening niet bij. -
Tot wanhoop dan? - Waarom? - Om dat de zuivre waarde
Der deugd *in 't stelzel wordt gevonden*, *niet op de aarde?*

‘*De beste* (zegt gij) *voelt iets zinlijks in zijn' wensch;*
De zwakste volgt zijn' lust nog staâg als reedlijk mensch.’
En dit belet uw *hart om in 't verschiet te hopen?*
Daarom zet deze leer de deur der wanhoop open? -

De zwakste houdt dan toch zijn' lust een weinig in,
En maakt met KANTS critiek, schoon traagjes, een begin.
Dit doet gij zelf, geloofme, ofschoon gij 't niet wilt weten:
Gij houdt meer van den sterkst' al was hij laag gezeten,
Dan van d'ellendeling, al zat hij op den throon;
Niet waar? - Waarom? de een denkt veel minder op het loon.
Hij zegt meer; ‘'t moet zoo zijn’ - laat u en andren praten,
En zal om lief of leed zijn voetspoor niet verlaten.
Gij zit met zulk een mensch, meer dan gij denkt, gebruid:
Gij teemt maar van geluk; en hij, hij lacht u uit.
Gij wilt, maar kunt hem toch uwe achting niet ontzeggen.
Heeft hij *noch heul noch troost*, dan moet hij onderleggen;
Dit weet hij even goed als gij; doch hij gaat voort,
Tot dat de dood hem op zijn eenzaam wegje stoort.
Hij ziet een' beetren staat, in 't hoog verband der plichten,
Die, zoo hij 't noodig heeft, zijn' arbeid kan verligten.

Hij voelt in zich een kracht verheven boven 't lot;
En vindt, waar gij 't niet zoekt, de onsterflijkheid en God.
Hij ziet in 't ware en 't schoone en 't deugdzame, idealen,
Waar naar de rede en smaak de waarde en graad bepalen,
En schoon de hoogste graad, denkbeeldig is, niets meer,
Werpt hij zich op zijn' weg niet *angstig* troostloos nêer.
Hij wil 't geluk, maar niet tot gids, op 's levens paden;
Doch vindt in zuivre deugd den maatstaf zijner daden.

'Maar *niemand* heeft misschien *zijn' plicht zoo rein betracht*,
Misschien ook *wordt het nooit op aard zoover gebragt*.'
En, gaat door dit misschien die maatstaf dan verloren?
't Volmaakte in wat het zij, kwam ons nog nooit te voren;
Maar valt het streven naar volmaaktheid daar door weg? -
Gij klaagt, en zucht, en jankt, maar zonder overleg:
'Wie zal zich het *geluk ten* volle *waardig keuren?*'
Geen mensch. - Maar geeft dit stof om hopeloos te treuren?
'*Uw leven loopt in strijd in ijdle poging af*,
Gij rilt de toekomst aan - en wanhoop toeft bij 't graf.'
Hoe? is de strijd der deugd bij u een iedel poogen?
Getuigt niet zelfs die strijd van 't menschlijk vermogen?

Wie voelt bij zulk een' strijd zich machtloos, naakt en arm?
Gij rilt hier van de koude en ik gevoel mij warm.

Nu volgt uw *reiziger*, die zijnen moed voelt zinken,
Terwijl hij *in de verte een weiflend licht ziet blinken.*
Daar hebt gij onbedacht uw eigen beeld gemaald.
Gij zijt die *reiziger*, die in het donker dwaalt.
Ge omsluit van allen kant het licht van uw lantaren,
Als met een korenmaat. Nu gaat ge op 't lichtje staren,
Dat in de verte *voor uw scheemrende oogen zweeft.* -
Maar man! gij zijt het zelf, die u dit straaltje geeft:
In uw lantarentje bleef noch een gaatjen open.
Gij zoekt het schijnzel ver van u, en gaat aan 't loopen;
Terwijl ge op alles, slechts niet op dit gaatje let.
Ach waarom deedt gij niet als 't Kindje op uw Vignet?
Ik meen het kleinste: want dat dikke vette wichtje,
Die krullebol met zijn trompetters-aangezichtje,
Staat lui en ledig in het middaglicht bij nacht.
Waar haalt gij 't toch van daan? Het is niet kwaad bedacht:
Zoo kan men middernacht en dag wel zamen teekenen;
Maar buiten 't printje valt er niet veel op te rekenen.

Doch, komen wij te rug op uwen sterken man,
Die meer verzoeking, dan die zwakke, lijden kan!
Waarom toch geeft gij zelf de voorkeur aan dien sterken?
Mijn lieve RHYNVIS FEITH! spreek, kunt gij 't nog niet merken?
'*t Is*, *wijl hij aan den plicht een reiner offer brengt*,
En minder zinlijkheid in zijne drijfveer mengt.
'Maar minder is toch iets.' Wie zal het wederleggen?
Zelfs op uw' besten valt er nogthans iets te zeggen.
Hij is geen heiligje: de rede en haar bevel
Is niet zijn eenigst doel: hij zelve weet dit wel.
Al wordt hij ook vergood: al is hij zelfs een wonder;
Er loopt toch met dat al iets van Sinte Anna onder.
Ja, als hij tegen den goedkoop niet vreeslijk dingt;
Dan zegt hij 't, waar de schoen zijn exteroogen wringt.
Hij wil gelukkig zijn: dit hoeft gij niet te vragen;
En volgt de Rede; schoon 't geluk hem blijft behagen. -

Spreek! klom zijn deugd niet, toen hij haar de voorkeur gaf,
En echter niets verwachtte aan de andre zij van 't graf?[3.]
't Is moeilijk, ik beken 't; - maar wordt naar uw gedachten
De deugd dan edel als zij ligt is in 't betrachten? -

De Godheid schuilt met glans hier achter het gordijn:
Met volle zekerheid zou ieder deugdzaam zijn.

FEITH, van uw' eersten Brief hoef ik niets meer te lezen:
Ik kan, dewijl ik moet, al willend deugdzaam wezen.
't Gevoel van eigen waarde, al klinkt die taal wat stout,
Is voor mijn hart genoeg. Wie 't ook voor trotsheid houd';
Ik vind hier, in mijn' kring, een straal uit *hoogre kringen.*
Zie daar, in 't kort, de vrucht van mijn *bespiegelingen.*(4.)

Eindnoten:

(1.) **M**en moet door de Metromanie al geweldig gekweld zijn, wanneer men ernstig besluiten kan, om eenig Wijsgeerig stelzel in Versen te bestrijden. Nimmer ook is de Heer FEITH zoo ongelukkig in zijne kunst geslaagd; als in deze Brieven. Dan eens zijn zijne Versen gezwollen, dan weder zoo mager en dor dat zijn stijl beneden het *Prosa* daalt. Zulk eene contrasteerende afwisseling kan in het burleske somtijds eene goede uitwerking doen; de Hekeldichters mogen er zich van bedienen; maar aan de gevoelvolle Zanggodin van den Heer FEITH, altijd ernstig, altijd gereed om in tranen weg te smelten, kan dit niet geöorloofd zijn. Bij dit algemeene gebrek vertoonen zich verscheiden meer bijzondere gebreken, die door den dwang van het rijm en de maat veroorzaakt zijn; maar daarin echter geene verschooning kunnen vinden. Zich daaraan toegevende, zouden de Dichters eindelijk onverstaanbaar beginnen te worden. Onder de bedoelde gebreken, waar van deze Brieven niet misgedeeld zijn, moet ook de wonderlijke uitdrukking '*omsloten van natuur*,' geteld worden. Men zegt; wreed, zacht, goed, kwaad van natuur, en dan beteekent dit wreed enz. van aard; maar *omsloten van natuur*, dat is, van aard, wekt of geheel geen of een bij uitstek vreemd denkbeeld in ons op, dat zeer veel zweemt naar '*bekrompen van natuur*,' en ondertusschen wil de Heer FEITH er mede te kennen geven, dat SOPHIë door de natuur omringd of misschien wel ingesloten is.

(2.) Zonder nu nog aan te merken dat de Dichter hier FICHTE met KANT verwart, is zijne *Metrische* vertaling van de plaats van FICHTE, welke hij bedoelt hier opzettelijk zeer ontrouw, FICHTE zegt daar in zijne gewone krachtige en dikwils Dichterlijke taal:
'Gij zijt Gods slaven niet, maar vrije medeburgers in zijn Rijk. Zelfs zijt gij van hem niet afhanglijk:
Gij neemt de Godheid in uwen wil op, en zij klimt voor u van haar' Wereldtroon af.'
Dit nu zegt toch geheel iets anders dan:

Ik kan in mijnen wil den wil van God verzwelgen.
Ik kan hem dwingen, *dat zijn Almagt*, *mij ter baat*,
Ten zetel afstijge en haat' Wereldtroon verlaat?

Hij wil er alleen mede zeggen: (want dit is het oogmerk door zijne gantsche *Appellation* heen) God, wiens eer men verkort door hem onder onze bekrompene verstandsbegrippen b.v. dat der oorzaaklijkheid op te nemen, kan geen beheerscher van vrije wezens zijn: hij komt u te gemoet, wanneer gij zijnen wil tot den uwen maakt.' Maar *verzwelgen* en *dwingen*, zijn zaken waar aan de man niet gedacht heeft.

(3.) Dat een waarlijk deugdzaam mensch zijn loon in een' hoogren voor hem onbekenden kring niet te gemoet zou zien, laat zich bijna niet denken; maar het blijft nogthans eene waarheid, die niet van diepe bespiegelingen afhangt, maar voor het gewone menschenverstand blijkbaar is, dat hij, die zich van het tegendeel overtuigd houdt, en die na zijn tegenwoordig bestaan geen ander verwacht, en echter naar zijn' plicht blijft handelen, meer aanspraak heeft op onze hoogachting, dan hij, wien de hoop op belooning of de vrees voor straf in bedwang houdt. Of menschelijke deugd op aarde ooit tot die hoogte stijgen zal? Een vraag, die dagelijks het struikelblok der heele, halve en quart *Eudomonisten* is - doet hier waarlijk niets ter zake. Zoo zou men ook kunnen vragen; of het schoonst mogelijke mensch immer zou geboren worden? en hier aan twijfelende, moeten besluiten, dat *idealen* der schoonheid louter herssenschimmen waren.

(4.) Al wat er in dien eersten Brief volgt, komt buiten de talrijke *hors d'oeuvres* op het zelfde neêr.

‘Ik heb behoefte om gelukkig te zijn, deze behoefte kan ik niet verbannen. *Mijn deugd zit aan mijn zinlijkheid nog vast.* (pag. 10.) Ik ben *dier en geest te gader.* Het eerste moet den laatsten behulpzaam zijn.’

> ‘*Ach om reeds geest te zijn siert gij* (SOPHIë) *nog de aard te zeer.*
> *Geen hart of 't knielt met glans* (?) *voor zulk een menschheid neêr.*’

En diergelijke schoone zaken meer.
Maar wie zal nu tegen dit alles iets inbrengen? Dat onze deugd, hoe zeer het wat wonderlijk klinkt, aan onze zinnelijkheid *vast* zit, zal, wel begrepen, door niemand gelogend worden. Maar iets, dat *vast zit*, blijft, zou ik zeggen, toch altijd onderscheiden van dat geen waar aan het vast zit. Dat het *dier* den *geest* en deze op zijn beurt het *dier* behulpzaam moet zijn is, in onzen toestand, even waar; maar ontneemt dit iets aan het denkbeeld, dat wij van zuivre deugd hebben? - Dat SOPHIë nog te schoon is, om reeds geest te zijn, zal men, op de verzekering van den Heer FEITH, ook wel willen gelooven; dat alle harten *voor hare menschheid*, en dat zelfs *met glans*, nederknielen, kan even waar zijn; (de Heer FEITH is een kenner: dit weten wij) maar wat doet dit alles hier ter zake? Moet zij daarom, gelijk hij laat volgen, *geen menschelijk geluk aan bespiegelingen opofferen voor een deugd*, *geschikt voor hooger kringen*? Ondertusschen dit alles zegt hij in éénen adem aan 't einde van zijnen eersten Brief, na dat hij de twee volgende regels had laten voorafgaan:

> SOPHIë! *blijf den waan der trotsche Rede vrezen*,
> *Wees wat uw hart u zegt*, *en gij zult deugdzaam wezen.*

Hoe hangt dit alles te zamen? Welke overgangen? Hoe vele denkbeelden ontmoeten elkander in deze zes versen, welke, zoo zij al niet voor elkaâr schrikken, ten minste verwonderd moeten staan, dat men hun, in een leerdicht tegen de Kritiesche Wijsgeerte, in het kleine bestek van zes regels bijeenbragt.
Waarlijk de Dichter beleeft zijne grondbeginzelen bij uitnemendheid wel! - *Hoe dwaas is 't* - zegt hij *pag.* 12.

> *Hoe dwaas is*, *'t door betoog de waarheén op te sporen*,
> *Die tot het wezen onzer reedlijkheid behooren.*

Wie zulk eene *dwaasheid* aan den Heer FEITH te laste legt, belastert hem.

Tweede brief.

Aan Mr. Rhynvis Feith.
Tweede brief.

Uw tweede Brief, mijn Vriend, springt leelijk achter uit:
Gij kent den klepel niet, waar meê gij hebt geluid.
Eerst spraakt gij van de deugd en haar beoefeningen;
Nu waagt ge u in het veld van KANT's bespiegelingen. -

Gij moogt de taal verstaan, maar zijt een slechte tolk:
Eerst schondt gij *Juno* zelf en nu haar donkre *wolk.*
Maar vreest gij JUPITER dan niet? - Of zijn wij vrouwen,
Hier slechts, om dat gij ons wat voor den gek zoudt houên?
Verschijnzel, *voorwerp*, *ding*, *aanschouwing* en *vernuft*
Werpt ge in één' adem onder één; maar FEITH gij zuft.
En na die *beuzelpraat* wilt gij, dat, zonder missen,
't Gezond verstand maar zoo in éénen zal beslissen? -
Dan spreekt gij van 't *gemoed* en van zijn reinen vorm!...
Och FEITH! - gij blijft met al uw wormen maar een worm.

Gij wilt, zoo veel toch kan ik uit uw taal vermoeden,
Den aard en eigenschap van 't DING AAN ZICH bevroeden,
En weten, hoe een zaak - bij voorbeeld - hier dit glas
Er uit zou zien, wanneer dat ding niet zichtbaar was.
Hoe 't zijn zou voor de geen', die met vijf andre zinnen,
Daar andere ervaringen van zouden kunnen winnen?
't *Verschijnzel* wart gij ook door een, met bloten *schijn.*
En vraagt; - Als 't niet verscheen, wat zou het dan toch zijn?
Slechts eenmaal wilt gij 't een doen *stemmen* met het ander:
Want form en stof loopt nu te spookrig door elkander.

Slechts eenmaal - en nietmeer! Maar, vriend, daar ligt de knoop:
Die *eenmaal* maakt de zaak geen oortje beter koop.
Eens, is hier evenveel als honderd-duizend keeren.

Wanneer gij eerst den tijd en ruimte kunt bezweeren,
(Maar 't zal wat moeilijk zijn) dan is de zaak gezond.
Gij woudt iets zien waar van geen breedte of duur bestond;
En wijl men u die X nog nimmer deed aanschouwen,
Wilt gij 't verschijnzel, voor 't gemak, voor de X maar hoûen,
En wilt 't *bewezen* zien (zoo lang houdt gij 't voor *schijn*)
Dat ruimte en tijd in ons; en *louter formen zijn*. -

Wat is dan ruimte alleen en op zich zelf genomen?
En wat de tijd, waarin de dingen gaan en komen?
Thans vraag ik naar de grootte en duur der dingen niet;
Niet wat in ruimte ons treft of in den tijd geschiedt;
Maar naar die twee begin- en eindeloze nullen,
Die zonder iets te zijn zich toch gestadig vullen.

Die, zonder te bestaan, het kleed zijn van 't bestaan
En, schoon ook alles mogt verdwijnen, nooit vergaan?[1.]
Die nieten hebben zelfs hunn' aard en eigenschappen,
Waarvan geen enkele aan den domsten kan ontsnappen. -
De ruimte is altijd eindloos diep, en lang, en breed;
De lengte is 't eenigste, waar door de tijd zich meet;
Ook eindloos: want hij kan noch enden, noch beginnen.
En die twee formen, die conditiën der zinnen,
Hoe onbepaalbaar ook, zijn mathematiesch klaar:
Hoe nietig zij ook zijn; zij maken alles waar.
De ruimte gaat zelfs voor de blinden niet verloren;
De doove kent den tijd, ook schoon hij niet kan hooren;
Die nieten leenen aan onze ieten, dat gij 't weet',
Dat geen waar door men hen aanschouwt, erkent en meet;
En schoon de stofkunde ons gedurig voor moog' liegen,
De zuivre wiskunst kan onmooglijk ons bedriegen,
Zoo lang zij meet en telt, verdeelt of zamenvoegt. -
Waarom? - zij houdt met ruimte en tijd zich vergenoegd.
Alle andre kunsten moeten voelen, zien en hooren;
Zij niet: - de blinden zelfs aanschouwen hier *van voren.*

Ze aanschouwen, juist als wij, wat hen de wiskunst biedt:
Want zuivre ruimte en tijd aanschouwt, maar ziet men niet.[2.)]
Dit is nu bijster raar. - Al wat wij ondervinden,
Kan, door begoocheling, ons doeken en verblinden;
En juist die formen, die ons ondervinden doen,
Die nieten - blijven trouw en houden hun fatsoen.
Maar daarom woonen ze ook in ons; om al, wat buiten
En binnen ons geschiedt, te reeglen en te sluiten.
Maar (zegt gij) goed! dat zeg ik ook; doch toon nu aan,
Dat zij *slechts vorm* zijn van het *zinnelijk* bestaan,
En niet de onzinlijkheid, 't verschijnend ding, verzellen!
Maar RHYNVIS - doet gij 't dan alleen om ons te kwellen?
Hoe? een oozinlijk ding, dat lengte en breedte heeft,
Dat in den tijd verloopt, getal en deelen geeft?
Dat geen verschijnzel is, maar, in den rei der dingen,
Zich plooit naar ruimte en tijd? Dat geen veranderingen
Kan onderhevig zijn, en echter met de daad
Den stroom des tijds bevaart en zich bepalen laat?
Of meent ge een andre ruimte, een' andren tijd? - 't kan wezen.
Dan zijn het woorden, die men schrijven kan en lezen;

Maar die wij niet verstaan - het niet zijn en het zijn
Van Prins HAMLET. Niet eens verschijnzel, ja geen schijn;
Dan is het ruimte en tijd, maar zonder duut en deelen,
Een rond vierkant, waar meê ge al rijmende gaat spelen.
'*Zij zijn geen loutre vorm!*' - Wat zijn zij dan Mijnheer?
En dáár meê draaft gij dan gestadig op en neêr. -
'*Het menschelijk vernuft*, *hoe ver het door moog' dringen*,
Treft nooit den vorm der ziel[3.] *treft nooit den aard der dingen*,
'*t Beslist misschien met grond*, *dat iets*, *bij ons gezicht*,[4.]
In d'onderwerplijk' aard hier van ons wezen ligt.'
Daar heb je 't: juist, dat is 't. Maar spreek! wie wil hier dringen? -
Gij dringt hier naar den vorm der vormeloze dingen;
Wij niet; maar gij, mijn vriend, gij grijpt hier na de maan,
En daar van klaagt gij ons, en dat met boosheid, aan.
Gij laat ons zeggen wat gij wilt, dat is niet aardig. -
En dan dat schelden op de menschen.... hoe onwaardig!
En juist daar gij zoo bromt en op de lieden scheldt,
Wilt ge *onpartijdig* zijn: wel man, dat is geweld!
'KANT (zegt ge) *is niet gelijk aan 't aantal aterlingen*,
'*Dat ons zijn onbescheid als Godspraak op wil dringen.*

‘'*k Misken 's mans waarde niet: als denker blijft hij groot:*
‘'*k Ving menig lichtstraal op*, *die uit zijn stelzel sproot.*
Hoe? deedt gij dat? gij doet mij branden van verlangen.
't Kan waar zijn; maar dan hebt ge een wonder slag van vangen.
Nog meer! - Gij hebt hem lief, wanneer hij *afbreekt.* FEITH,
Dat had ik niet gedacht: want, onder ons gezeid,
Hij brak niet weinig af van 't geen gij wilt behouën;
Maar (voegt ge er bij) 't is mis, zodra hij *op* wil *bouwen.*

't Is waar, we *ontfingen* meest dezelfde steenen weêr. -
Doch, in deez' duren tijd?... Bedenk u eens Mijnheer!
't Geen meê kan, moet nog meê. Ja, 't zijn meest de oude steenen;
Maar toch - de woning is veranderd, zou ik meenen.
Gij onderscheidt niet veel: dat is niet naar mijn' zin:
Gij hakt er met uw bijl maar onbehouwen in.
Zoo'n straaltje hebt gij toch van KANT niet *opgevangen.* -
Bij voorbeeld - hier verlaat uw liedje van verlangen
's Mans stelzel, en vat al wat Wijsgeer is bij 't hoofd,
Zelfs PLATO komt niet vrij. En, zo men u gelooft,

Gaat KANT, al liep hij nog zoo trots en hoog op stelten,
Eerlang als LEIBNITZ, WOLF en andre naar Sint Felten.
Het menschdom, *zonder God*, *tast hier in 't blinde rond:*
Haast zal een ander staan waar KANT te voren stond.
Het menschdom, *zonder God?...* Dit zegt gij zonder blozen:
Gij hebt dit woord dan ook tot d'aanval uitgekozen?
Gij schiet hier van ter zijde een pijltje in 't donker af,
Als of zijn stelzel stof tot zulk een' aanval gaf.
Dat wist gij beter, ja, gij toont het in uw noten.(5.)
Lees hier de mijne dan: 't zal 't boekje wat vergrooten,
Maar 't zal zoo dik niet zijn als 't uwe. Kijk, mijn vriend,
Voor dezen trek hebt gij in Prosa wat verdiend.

Eindnoten:

(1.) **W**onderlijker strijd, dan de Heer FEITH, tegen de Kritiesche Wijsgeerte heeft aangevangen, is er, geloof ik, nooit gestreden. Na ons gelijk ik reeds aangetoond heb, in zijn Voorbericht en naschrift verzekerd te hebben, dat het zijn oogmerk nier geweest zij, KANT, zelfs niet eens in *een eenige stelling* te wederleggen, berijmt hij echter telkens de woorden van REINHARD, waar mede deze laaste dit heeft trachten te doen; en deze ontfangen wij dan in de aanteekeningen in Prosa weder. In de plaats van REINHARD, welke hij, (*pag.* 50.) uitschrijft, komt de kracht van het *argument* van dezen Schrijver, dien de Heer FEITH aan zijne lezers bij stukken en brokken aanbiedt, hier op neêr. - 'Tijd en ruimte zijn de voorwaarden onzer zinnelijke aanschouwing: zij zijn de wijzen, zonder welke wij de voorwerpen ons niet zouden kunnen voorstellen; en in zoo verre heeft de Kritiesche Wijsgeerte dan ook bewezen, dat zij *voor ons* en *in ons* formen zijn, dan hier uit volgt nog niet, dat zij louter formen en niets anders zouden wezen, dat is, dat zij, buiten hetgeen zij *voor* en *in* ons zijn, geen wezenlijkheid zouden bezitten. Dit laaste is slechts eene onbewezen aanmatiging: want de *Kritiek* beschouwt dezelve alleen als de onderwerpelijke bedingingen *onzer* aanschouwing.'
Zoodanig had de Heer FEITH dit argument (waarlijk al te dikwils reeds wederlegd) uit het verband van zijn' Schrijver moeten overnemen en niet slechts gedeeltelijk uitschrijven.
Gelijk ik het hier voorstel, verkrijgt het ten minste de gedaante eener Weloverdachte wederlegging; en de zoodanige kunnen, voor de Wijsgeerte en met haar voor den gehelen omvang der menschelijke kundigheden, niet dan belangrijk zijn.
Om het te beantwoorden, moeten wij den Heer REINHARD en voor zoo verre de Heer FEITH den Schrijver, welken hij aangehaald heeft, mogt begrepen hebben, ook aan dezen laasten toegeven; dat de Kritiek volstrekt niets aantoont van hetgeen *ruimte* en *tijd*, beschouwd als iets anders dan louter form, zou kunnen zijn, en dat wel, om deze eenvoudige reden; dat, wanneer wij van beide, het *formele*, 't welk zij *voor* en *in* ons zijn, aftrekken, ruimte en tijd, geen ruimte en tijd meer zijn zouden. In dat geval zou het onderzoek deswegens op onzin uitloopen: want juist aan dat *formele*, dat bedingend voorwaardelijke geven wij den naam van tijd en ruimte. Als ruimte en tijd dus zijn zij buiten dit voorwaardelijke niets voor ons: d.i. als ruimte en tijd zijn zij louter form. Wanneer men vraagt wat is die boek meer dan louter uitgebreidheid (*quantiteit*)? dan behelst deze vraag geen' onzin: want buiten zijn *quantiteit* heeft het wezenlijke *qualiteiten;* doch wanneer ik vraag; wat is de *quantiteit* van die boek meer dan louter *quantiteit?* Vraag ik eigenlijk gesproken niets: want een van beide is waar: - of de *quantiteit* van dit boek blijft voor een wezen, dat andere *formen* bezit, nog *quantiteit*, of niet. In het laaste geval blijft het louter *quantiteit*, om dat het voor dat andere wezen niets of iets anders dan *quantiteit* wordt; en in het eerste blijft het voor dat andere wezen het zelfde, 't welk het voor mij was: dus weder louter *quantiteit.* Nu zijn ruimte en tijd niets anders dan zuivere uitgebreidheden *voor* en *in* ons. Hier moet nu ook een van beide plaats hebben: - of *voor* andere wezens en *buiten* ons, blijven zij dit; of niet. Worden zij iets anders, dan zijn zij geen *ruimte* en *tijd* meer. Blijven zij *ruimte* en *tijd*, dan zijn zij weder hetgeen zij voor ons zijn - namelijk louter formen.

(2.) *Aanschouwen* in den zin, welken de Kritiek er aan hecht, schijnt bij den Heer FEITH het zelfde als *zien* te zijn, ten minste het voorbeeld van den Neger (pag. 38.) geeft aanleiding om dit te denken:

Zoo schouwt de Neger aan Afrikes woeste stranden,
Een' spiegel in de hand van zijne Dwingelanden.

Moest nu zulk een mensch ooit KANT gelezen hebben?

(3.) In naarvolging van REINHARD, spreekt ook de Dichter van den vorm (*form*) der ziel. *Ruimte* en *tijd* zijn zekerlijk even als de stambegrippen formen van het gemoed; maar wie heeft ooit aan eenen algemeenen vorm van ons wezen gedacht, bij de beschouwing van de *formen* der zinnelijkheid?

(4.) Wat of dit "*bij ons gezicht*" hier beteekenen zal, is moeielijk te gissen. Misschien komt het voort uit de Feithiaansche verwarring van *zien* en het algemeen *aanschouwen,* Toen HERDER in zijne *Metakritick* wilde, dat de *Kantianen* nu eindelijk eens moesten ophouden, met te zeggen "Gij hebt KANT niet begrepen," was hij waarlijk al te voorbarig: tot nog toe vindt men zich verplicht dit te zeggen, niet tegenstaande al de moeite, welke men zich gegeven heeft, om die Wijsgeerte bevattelijk voor te stellen. Waar van daan toch anders, dat zoo vele tegenstrevers op *resultaten* nederkomen, welke volstrekt met deze Wijsgeerte instemmen. Ook FEITH zegt in naarvolging van REINHARD, (*pag.* 39.) den man naar zijn hart, "'*t Ligt misschien in den onderwerpelijken aard van ons wezen.*" En nimmer is er eene Wijsgeerte geweest, waar in deze onderwerpelijkheid zoo duidelijk aangetoond is.

(5.) Wat kan toch de reden zijn, dat de Heer FEITH, die in zijn aanteekeningen duidelijk toont te weten, dat KANT niet slechts een' God, maar zelfs een' redelijken God, uit kracht eener redelijke behoefte stelt, in zijn Versen het telkens doet voorkomen, als of dit niet zoo ware? Hij kon dit in het onzekere gelaten en geveinsd hebben dat hij KANT daar van verdacht hield; maar hij verkiest juist in zijne noten hier van niet onkundig te schijnen, hoe zeer hij in zijne Versen (*si düs placet*) KANT doet optreden als een *Atheïst*, door te spreken van *een menschdom zonder God* enz. - Hoe kan deze tegenstrijdigheid anders uitgelegd worden, dan door het opzet van den Dichter, om bij het gros zijner lezers, die de aanteekeningen niet lezen, het denkbeeld te doen geboren worden, dat KANT'S stelzel *een menschdom zonder God* aanneemt? Waartoe toch anders zulke uitdrukkingen, die aan den onërvarenen in de schriften van KANT het moeten doen voorkomen, als of zijn stelzel en wel het zedekundig gedeelte van hetzelve daar toe aanleiding gave? Dat de Heer FEITH echter van het tegendeel overtuigd is, blijkt, onder anderen, uit zijne AANTEEKENINGEN (*pag.* 20.)

Hoe zal men zulk eene bedekte wijs van handelen noemen? Hoe is dezelve met de goede trouw over een te brengen, en hoe te rijmen met de oprechtheid, die de Dichter in zijne voorreden van de Kritiesche Wijsgeeren vordert?

Op de aangeduide plaats legt de Schrijver aan KANT (onnaauwkeurig genoeg) deze woorden in den mond; '*De mensch kan nooit tot het geluk*, *zelfs door de deugd*, *komen*, *of hij behoeft een' God* enz,' hoe kan het hem dan ingevallen zijn, in zijne versen van een menschdom zonder God te spreken? - Wanneer KANT in de *Kritiek der praktische rede* (*pag.* 236. der tweede uitgave) zegt: 'Niets verëert God meer, dan dat, wat het schatbaarste in deze wereld is, de achting namelijk voor zijn gebod, het in acht nemen van den heiligen plicht, welke zijn wet ons oplegt, - - het eerste maakt hem tot een voorwerp van aanbidding.' - Hoe kan het dan eenen tegenspreker van KANT'S gestrenge maar, daarom, zuivere zedenleer in het hoofd komen, om van ongodisterij te droomen? Laat de Heer FEITH het liever openlijk bekennen, gelijk hij dit in de bedoelde noot ten halve doet, dat het hem niet om *God*, maar om de drijfveer der gelukzaligheid, als een onontbeerlijk vereischte tot deugd, te doen is. Zonder dit (zegt hij zeer NAÏEF) '*zie ik*, *zoo ik oprecht wil zijn*, *er waarachtig geen kans hoe genaamd toe*.' - Geen kans hoe genaamd? - Indien dit waarlijk zoo is, dan moge men FEITH met het hoogste recht op zijne twee versjes (*pag.* 6.)

Een KANT *scheidde in den mensch*, *zoo als natuur hem gaf*,
Den redelijken van den zinnelijken af.

bij omkeering toevoegen;

Een FEITH *scheidde in den mensch*, *aan deze zij' van 't graf*,
Den zinnelijken van den redelijken af.

Hij doet met de afgescheide zinnelijke helft dan 't geen er mede gedaan kan worden, en bewaart zeker het redelijke gedeelte tot eene betere gelegenheid.

Ik herinner mij ergens gelezen te hebben van eenen moedigen hengst, die in het hevigst van een gevecht in twee stukken gekloofd zijnde, met de voorste helft aan zijnen dapperen ruiter zoo trouw bleef, dat hij hem de overwinning deed behalen. Na den slag zag hij de twee achterste pooten *cum annexis* in eene nabijgelegen weide de gevluchte *merrien* van den vijand naloopen; en de overwinnaar riep, in verrukking over zijn ros, uit: 'Ook daar deedt gij alles wat men van een achterënd verlangen kan!'

Derde brief.

Aan Mr. Rhynvis Feith.
Derde brief.

‘*Nu nog een vraag.*’ Welaan, ik zal u antwoord geven:
Want, om die vraag alleen, hebt gij het boek geschreven;
Al de andre zijn er slechts de rand en 't lofwerk om.
Nu volgt het grootst geraas: het geldt hier 't *Christendom.*

Daar zult gij 't hebben. - ‘Wat zou KANT? Hij is geen Christen,
Zelfs ERNST BOROWSKI[1.] komt hem dezen naam betwisten:
Lees maar 't postscriptum van mijn Brieven. - Al te waar!
Zijn stelzel brengt de kerk niet weinig in gevaar.’

Maar FEITH! - foei 't schaamt zich: 'k wil er langer niet van hooren!
Eerst spreekt gij vriendlijk met den man, geheel *van voren;*
En nu pakt gij hem in 't geniep van achtren aan.
Van voren zijt gij 't kwijt; beken dit eerst! Welaan!
A bas l'auteur! - Geknield! de handjes op*g*eheven!
Nu goed! - Maar doe het dan nooit weêr van al uw leven.
Nooit weêr van voren: van ter zijde, (dat is goed)
Of gantsch van achtren; maar daartoe ontbreekt u moed.
Gij wilt verlicht zijn, of ten minste dit nog heeten.
Gij spreekt van SEMLER,[2.] maar wat zegt u, uw geweten?
Volgt gij nog d'ouden trant van over honderd jaar'?
Och neen; aan deze zijde is 't ook met u niet klaar.
Gij spreekt voorzichtig en vermomd; maar naar de letter,
(Wees openhartig FEITH) gij waart reeds lang een Ketter;
Maar gaat in alles, wat gij doet, ten halve voort.

Verlichter dan gij weet, maar in de wieg gesmoord,
Wilt ge aan twee Goden, rechts en links, uwe offers brengen,

Maar denkt gij, dat men dit zoo ligtlijk zal gehengen?
Den Mammon dienen en den God der reden ook?.....

KANT scheidde meer dan gij het vuur van damp en rook;
Maar mag hij daarom, niet als wij, een Christen wezen;
Om dat hij niet, als GIJ, in 't heilig boek wil lezen?
KANT deed het geen hij moest: gij doet het geen gij durft;
Uw schaapjes zijn doch wit, noch zwart; maar bont en schurft.

Gij zegt: ‘wij zijn *te trotsch om meerder licht te wachten*
Zich zelf genoeg, *durft onze rede een' God verachten.*
Aan de Openbaring zijn wij slechts in schijn verkleefd,
Wanneer zij instemt met het geen de rede geeft.’
Het eerste is laster, FEITH; ook hebt gij 't zelfs weêrsproken.
Ik zie het duidlijk in: gij zoekt mij op te stooken;
En in het laatste zijt gij ook niet voor de vuist.
Gij hebt maar zoo ter loops uw schrijvers doorgepluist.
Wij zoeken in het boek, waar aan gij ons doet *kleven*,
Al wat het zuiver woord ons daar in heeft gegeven.
Gij ziet, wij houden 't met de broeders van Sint Jan. -
Hoe leest gij toch, Mijnheer? Hoe onderzoekt gij dan?
Hoe noemt gij zoo'n manier van doen - en op uw jaren....
‘*Ik heb de ledigheid dier Wijsbegeerte ervaren*,

(Zegt ge aan het einde van uw' brief; en voegt er bij:)
''*k Nam op den rand van 't graf*, *de proef van haar waardy.*
Nu wordt mij alles klaar: (gij deedt mij waarlijk beven.)
Dien derden Brief hebt ge in ijlhoofdigheid geschreven.
'*Het kunstigst Postulaat voldeed niet in den nood:*
Ik eischte zekerheid bij 't naadren van den dood.'
Bij 't naadren van den dood? - Gij leeft toch wil ik hopen?
De deur der zekerheid ging nog niet voor u open?
Dat laatste vat ik niet. Volkomen zekerheid?.....
Gij spreekt als iemand, die het reeds heeft afgeleid.
Ook zegt ge: '*is 't redelicht in 't Postulaat gehuldigd*,
Het meeste van zijn kracht aan 't Christendom verschuldigd.'
Ei lieve! aan 't Christendom? Hoe kwam er PLATO aan?(3.)
Waar haalden 't CICERO, waar SOCRATES van daan?
Die Heidenen nogtans geloofden 't, zou ik zeggen? -
Gelooven is hier meer dan stellen of weêrleggen;(4.)
Maar gij, weet gij het dan? - Hoe kwam het u in 't hoofd?
De Kerk zelfs weet het niet: genoeg, als zij 't gelooft.
Hier moest ik u - maar 'k zal 't meêlijdig laten blijven, -
Den achtbren baard, met zeep, tot onder de oogen wrijven. -
Och, had gij SOCRATES en PLATO niet genoemd:
Gij leest het vonnis voor, waar meê ge u-zelven doemt.

Eindnoten:

(1.) **O**m te bewijzen, dat KANT geen *Feithiaansch* Christen geweest zij, was het niet noodig zulk een dik boek in rijm en prosa te schrijven. KANT'S *Godsdienst binnen de grenzen der blote rede* was meer dan voldoende om dit aan te toonen. Maar dat hij daarom zoo erg verketterd en uit den kring der Christenen geheel uitgesloten, ja dat daarom zijn stelzel van 's lands Hooge Scholen verbannen zou moeten worden, klinkt wonderlijk in den mond van iemand, die zich (op welke gronden laat ik daar) gedwongen vindt te erkennen; "*dat* KANT *over vele stukken een schoon licht verspreid heeft*, *zoo*, *dat men*, *ook als Christen*, *er het zijne uit nemen en er zijn eigen stelzel door verrijken en verbeteren zou kunnen.*" (NASCHRIFT *pag.* 179.) De Dichter gelooft dat het niet noodig zij "*te herinneren*, *dat* KANT, *bij al zijn' lof*, *welken hij hier en daar aan het Christendom toezwaait*, *ophoudt een Christen te zijn*, *dewijl men in zijn hart overtuigd moet wezen*, *dat* KANT, *noch aan de Goddelijke zending van* JESUS (*in den gewonen*, *natuurlijken* (?) *zin*), *noch aan zijne opstanding uit den dooden*, *noch over het algemeen* (?) *aan eenige bovennatuurlijke Openbaring*, *geloofd zou hebben.*" Maar wie geeft hem toch het recht om de grenzen, achter welke het Christendom ophoudt, te bepalen? Maken dan deze drie stukken *den geest* van het Christendom uit? Zijn zij zelfs wel het geloof, dat bij de rechtzinnigsten op den voorgrond geplaatst wordt, of slechts een geschiedkundig geloof? Verstaat FEITH zich - zelven wel, als hij van eene *Goddelijke zending in den natuurlijken zin* spreekt?
Maar gesteld al eens dat KANT eene hardnekkige ongeloovige geweest zij, wat heeft zijn wijsgeerig stelzel, dat, wanneer het dit waarlijk zijn zal, alleen op de rede en op geen ander gezach gegrond mag zijn, er mede te maken? Toen de Moederkerk de Philosophie van ARISTOTELES op hare *Universiteiten* duldde, was zij vrij wat verdraagzamer dan de Heer FEITH; en ARISTOTELES was toch maar een ongedoopte Heiden, die niet als KANT (volgens het getuigenis van BOROWSKI) van zijne Moeder eene vrome Christelijke opvoeding genoten had. Wanneer het zoo verr' met de verlichting gekomen is, dat de Wijsgeerte niets meer dan een slaapmuts voor deze of gene Godsdienstige begrippen zijn moet ('t welk de Hemel nog lang verhoede) dan zou de Zwolsche ieveraar in aanmerking kunnen komen; maar zoo donker ziet het er nog niet uit.

(2.) Men leze (*pag.* 196, 197, 198 en 199 zijner aanteekeningen) om te zien; dat bij den Heer FEITH het bloed kruipt, daar het niet gaan kan.

(3.) Waar geeft dan toch de Openbaring, niet door gezach, maar voor 't *redelicht* alleen, drangredenen of *kracht* ter ondersteuning van '*t postulaat* der onsterflijkheid?

(4.) Ook bij KANT is gelo*o*ven meer dan weten. Waar is immer een Kerkgenootschap geweest, dat hier van weten, eigenlijk gezegd weten, gesproken heeft?

Vierde brief.

Aan Mr. Rhynvis Feith.
Vierde brief.

Dus, RHYNTJE, *een* man *als gij behoeft* veel meer dan *wenken*
Om eerst te *zien* en dan 't geziene door *te denken.*
Beroepen we ons niet meer *op uw gezond verstand.* -
Vaarwel! vaar eeuwig wel! Maar nog één woord van KANT.

't Is waar, 'k ontveins het niet, de Heeren Kantianen,
Die van het nieuwe licht zich beurtlings scheppers wanen,
Zijn onophoudlijk met elkander in de weêr. -
Dees klimt omhoog en die valt plompverloren neêr.
De een gaat met FICHTE en die met SCHELLING verder zwerven;
En 't schijnt er op gezet om alles te bederven.
't Lijkt wel de *bajert* in het eerste tijdsgewricht. -
Och FEITH, 't wachtte alles naar uw roepstem: *daar zij licht!*
Gij kunt er veel aan doen. Dat volk heeft rare knepen:
Zij zeggen 't nog: '*Gij hebt den meester niet begrepen.*'
En was het dat nog maar! - Gij weet de helft nog niet,
Om dat gij alles door den bril van REINHARD ziet. -

Hoe vele hebben niet het leerschool weêr verlaten,
Die om het DING AAN ZICH, deze om de Postulaten?
De een wil er drie, die twee, een andere maar één;
Een vierde spreekt geen woord, maar loopt balöorig heen.
't Lijkt veel naar *d'ouden nacht, gedaantloos* zonder *orden;*
En, daar gij 't school verlaat, wat zal er nu van worden.
Ik heb er een gekend, die zonder Postulaat
En zonder *noumenon* alleen liep langs de straat;
En ook weêr anderen, die op bun blote knieën,
Niets baden, dan, 'Verlos ons van de *Antinomiën!*'[1.)]

Wat zou, naar uw begrip, toch de oorzaak daar van zijn?
't Zelfde als bij u - te veel transcendentale schijn. -(2.)
Dit alles is nu zoo; wie zal dat hasplen prijzen! -
Maar allerbeste vriend, wat zal dat nu bewijzen? -
Ik bid u, maak hier toch geen overhaast besluit:
Het ziet er met uw leer geen greintje beter uit.
Het gaat gewonelijk met menschelijke zaken,
Als met de geestlijke in het vak van kettermaken.
GIDS(a) *is hier altijd niet*, *die tot de waarheid leidt*,
Een zekre maat van geest en van diepdenkendheid?(3.)
Ach zoo *Maat* GIDS u slechts één lesje had gegeven,
Dan hadt gij 't geen nu volgt zoo plat niet nageschreven
Uit LA CONFESSION DU PERE SAVOYARD. -
In welk een' geest toch spreekt die goede PATER daar?
Wil hij de waarheid der geschiedenis bewijzen,
Of slechts de heiligheid van 't schoonste voorbeeld prijzen.
Is 't hier ROUSSEAU, die spreekt, gelijk gij ons verhaalt,
Of is 't een Priester, die door heilig vuur bestraald,
Alleen de zedeleer eens wijzen wil doen eeren?
Tot welk geloof wil hij zijn' leerling hier bekeeren? -
Nu hebt gij indedaad meer kwaad dan goed gedaan:
Gij blijft in 't midden van zijn Priesterstelzel staan,

(a) Wie is toch die ZEKERE MAAT GIDS?

Juist bij het woord, daar gij het tegendeel zoudt vinden.[(4)]
Is dit vertrouwelijk gehandeld met uw vrinden?

Gij zoekt de waarheid in der schrijvren *simpelheid.*
Zoo zocht ik KANT bij u, en vond niets meer dan FEITH.
't Gewijde boek, waarop uw Priester 't oog laat vallen,
Beschouwt hij als door één' ontworpen niet door allen.
Hij vindt er, schijnt het, het *mistieke* eenvoudige in,
Een kern die heilig is, met een' verborgen' zin.
Hij zocht: wij zoeken ook; maar of hij heeft gevonden,
Dat is een andre vraag. - Thans spreek ik van uw zonden
Niet van de zijne. - Ja, wanneer een kind verhaalt,
Dan stel ik zulks niet op zijn reekning als hij dwaalt;
Maar zoud gij 't daarom maar terstond voor waarheid houên,
En stellen in den toon van 't kind alleen vertrouwen?
Gij zoekt hier, met verlof, te weinig of te veel,
Gij zoekt naar deelen, en wij zoeken naar 't geheel.
Die bij het geen gij hebt gezegd, ROUSSEAU gaat lezen,
Zal na het lezen van uw noot verwonderd wezen,
Dat gij hem zulk een brok durft stoppen in zijn hand,
't Geen afgescheurd iets lijkt, maar wegkrimpt in 't verband?
Ten allerbeste wordt uw' arbeid overbodig,
Men heeft wel hulp, maar zulk een schrale hulp niet nodig.

Eindnoten:

(1.) Onder alle de Schrijvers, welke zich tegen de leiding der gedachten, waar aan de Kritiesche Wijsgeerte haren oorsprong verschuldigd is, verklaard hebben, is er voor zoo verre mij bekend is, nog niemand geweest, die opzettelijk tegen het meesterstuk van denkkracht, de oplossing der redenstrijd met zich zelve, in de *Antinomien*, opgetreden is. Dit moet ieder, die tot in den geest dier Wijsgeerte ingedrongen is ten hoogste verwonderen: dewijl deze oplossing en de fleutel tot dezelve, het verheven en eenige standpunt is, waaruk deze Wijsgeerte beschouwd moet worden. Met deze oplossing staat of valt dezelve. Het was dan der moeite wel waardig geweest, haar, wanneer men er kans toe gezien had, van deze zijde aan te vallen. Het niet helder inzien en duidelijk verstaan dezer oplossing heeft wel het meeste toegebracht tot de onëenigheden der nieuwe, nieuwere en nieuwste Wijsgeeren; en het ware wel te wenschen, dat een scherpzinnig denker, die tevens het vermogen bezat om zijne denkbeelden scherplijnig en met klaarheid uiteengezet in eenen bevattelijken stijl voor te dragen, deze oplossing op nieuw beärbeidde. Al wie zich deze oplossing klaar, aanschouwelijk klaar, voor den geest kan brengen, zal het *motto* van JACHMANN betrekkelijk KANT:

Nil majus generatur-ipso,
Nee viget quidquam simile aut secundum.

zoo overdreven niet vinden, als de Heer FEITH dit (*pag.* 194.) schijnt te doen. Doch de Zwolsche Dichter heeft in zijne brieven genoeg getoond, op welk eenen verren afstand hij altijd gebleven is van dit gezichtspunt in den geest der Wijsgeerte, welke hij uit andere bij stukken en brokken, en dat nog maar zeer oppervlakkig, heeft leren kennen.
Behalve het aangehaalde in mijne AANTEEKENINGEN op den tweeden brief, behoort men slechts het staaltje dat de Dichter van zijne oordeelkunde (*pag.* 53.) geeft, in overweging te nemen, om te kunnen beslissen hoe veel recht hij heeft, om er zich over te beklagen, dat men hem in Duitschland toevoegde (*pag.* 118.) '*Gij hebt den Meester niet begrepen.*'
Bij dit staaltje wil hij kortelijk (want hij gebruikt er slechts eene halve bladzijde toe) onderzoeken, of KANT een Idealist geweest zij. Nu zijn er zekerlijk verscheiden plaatsen in de *Cr. d. rein. Vern.* en *der Urth.* welke, afzonderlijk genomen den, Heer FEITH zouden hebben kunnen dienen, om het bevestigende van deze vraag, waarschijnlijk te maken, en dus aan zijn oordeel deswegens

eenig gewicht bij te zetten; maar nu verkiest hij daartoe juist eere plaats uit de *amph. der refl. begr.* welke tegen zijne bedoeling geheel en al inloopt; die nam. waar bij KANT zegt 'dat het verstand zich de dingen aan zich slechts denkt als transcendentale objecten, die de oorzaken der verschijningen (zinnewezens) (en dus zelfs geen verschijning(*)) zijn; en (dus) noch als grootheden, noch als realiteit, noch als zelfstandigheden gedacht kunnen worden, (wijl deze begrippen altijd zinnelijke formen vorderen, waar door zij voorwerpen bepalen(*)) van welke het daarom geheel onbekend is, of zij in ons, of buiten ons ook aantetreffen zijn; of zij met de zinnelijkheid te gelijk weggenomen worden, dan wel als wij deze wegnemen, noch overig blijven zouden.'

Die van KANT dus niet anders gelezen had dan deze woorden, zou daaruit moeten besluiten, dat hij wel verre van een *idealist* te zijn, integendeel een dubbele *reälist* ware, die niet slechts aan de zinnewezens grootheid, werkelijkheid en zelfstandigheid toekende, maar noch bovendien, een' transcendentalen grond als bovenzinnelijke oorzaak van derzelver verschijning aannam. De Heer FEITH ondertusschen heeft gemeend er het tegenovergestelde uit te moeten afleiden, volgens eene *logica*, die eenig in zijn soort is.

Ondertusschen heeft hij toevallig gelijk: KANT is een *idealist*, wel te verstaan een *transcendentaal idealist*, op gronden die FEITH duidelijk aantoont niet te verstaan. Hoegrootheid, werkelijkheid, zelfstandigheid enz. kunnen wij alleen uit hoofde van den onderwerpelijken aard onzer kennis, op dingen in ruimte en tijd toepassen. Door beide deze formen verkrijgen deze dingen hun bestaan als verschijnzel, en wat zij buiten hunne verschijning mogen zijn, is een vraag, die ons alleen in zoo verre op het *noumenon* wijst, als wij dit laaste tot een begrenzend begrip behoeven. Vindt de Heer FEITH dit nu donker en dubbelzinnig; dan moet hij het den Kantianen toch niet euvel opnemen, dat zij zich ten uiterste moeten verwonderen, wanneer hij op eene andere plaats zegt, dat hij KANT *voor een groot denker houdt*, *dat hij meenig lichtstraaltje van hem opving*, *en het met hem eens is waar hij afbreekt:* want met dit *transcendentale idealismus* is dit geheele wijsgeerige stelzel van KANT, en wel voornamelijk wat de afbraak aangaat, verbonden. Dit *transcendentale idealismus* is de sleutel of wel de *passepartout* der *antinomien*, waaraan de meeste zich, zonder het te begrijpen, geërgerd hebben.

(2.) Geboren door hetzelfde gebrek aan onderscheiding in de vorige aantekening aangewezen. Door namelijk *bestaan*, *zelfstandigheid* enz. van ruimte en tijd te *isoleeren*, waartoe het formele dezer stambegrippen aanleiding geeft, en waar door wij dus b.v. aan *realiteit* buiten ruimte en tijd gaan denken, zonder in te zien, dat wij in dat geval met ledige begrippen spelen.

(3.) '*Niet altijd is hier gids*, *die tot de waarheid leidt*, *Een zeekre maat* enz.'
Die zeekere maat gids (lees een gids) vertoont zich maar al te schaars in deze Brieven.

(4) Waar de Heer FEITH (*pag.* 129.) zijne aanteekening in 't midden van een (§) afbreekt, vervolgt de VICAIRE SAVOYARD op deze wijze: 'Dit zelfde Evangelie is, met dit alles, opgevuld met ongelooflijke zaken, die de rede geweld aandoen, en die geen mensch, met gezond verstand bevatten of aannemen kan. Wat moeten wij in 't midden van alle deze tegenstrijdigheden doen? Zedig en bedachtzaam zijn, mijn kind; in stilte eerbiedigen 't geen wij noch verwerpen noch begrijpen kunnen, of zich vernederen voor dat grote Wezen waaraan alleen de waarheid bekend is.'

(*) Deze woorden heeft de Heer FEITH overgeslagen, waarom weet ik niet.Deze woorden heeft de Heer FEITH overgeslagen, waarom weet ik niet.

Vijfde brief.

Aan Mr. Rhynvis Feith.
Vijfde brief.

Zoo vinden wij elkaêr aan 't einde, hoop ik, weêr,
En *blijven dus*, mijn *vriend*, standvastig in de *leer*,
Maar *zoo*, *als ze*, *ongerept* slechts *door een* gaas *omtogen*,
In haar beminlijkheid, hier *schittert voor onze oogen.*

Wij blijven Christenen, maar 'k zonder KANT niet uit.[1.)]
Integendeel, ik blijf met hem in ééne schuit:
De uwe is te roestig, heeft te veel van Charons bootje.
Dat is geen *vaartuig* voor een zee, maar voor een slootje.

Waarom beklaagt gij mij? 't Is waar: ik heb als kind
Wel eens met u getoerd, bij voor en tegenwind.
Ik denk er dik wils aan. *Waar is die tijd gebleven?*
Die form der zinnen kleeft aan ons kortstondig leven.
Och man, de menschen zijn er thans zoo schielijk uit!
Dan komt het DING AAN ZICH, dat op 't verschijnzel sluit.
Dan doen wij niets meer aan die *afgetrokkenheden*,
Dat eindloos scheiden en dat eindeloos ontleden;
Dan *zoeken* wij 't niet meer, maar vinden 't *ongezocht;*
Dan morschen wij niet meer met oorzaak en gewrocht;
Dan zal er vrijheid zijn in 't land der Postulaten.
Zulk een geloof kan meer dan al ons weten baten:
Zoo staat de zaak bij mij en daarop ga ik aan.
Maar 'k wil bij dit geloof niet zuffend blijven staan.

Niet over *dood*, en *graf*, en *hooploos dobbren* teemen,
Om eindelijk 't *Insekt* tot *waarborg* aan te nemen.
't *Insekt een waarborg?* En het *struikje* een bijbelblad?
Het ritzlen van de blaân een stem op 's levenspad? -
Wat helpt dat treuslen toch, om 't ongeloof te weeren?
De twijfel laat zich thans zoo maklijk niet bezweeren.
Eerst spraakt gij Dichterlijk en vierde uw aandrift bot;
De schepping noemdet gij *het schaduwbeeld van God;*(2.)
Maar aanstonds valt gij weêr op 't ongedierte neder
En brengt ons 't vijfdendaagsch gepeupel telkens weder.
Dit maakt uw' lijfwacht uit: 't omringt u te allen tijd:
Die Grenadiers gaan mede, ook als gij KANT bestrijdt.

Meêlijdig ziet hij *neêr* op zulk een hooploos vechten.
GIJ wilt dan 't bolwerk van 't versterkte stelzel slechten,
Dat naar zijn' dood zich vest? - Och, lieve RHYNVIS FEITH!
Leg thans uw wapens neêr met stille dankbaarheid.
Gij hebt u in zijn school niet al te best gedragen;
Maar slijt voortaan in rust uw zwakke levensdagen!

Mijn goede PRIAMUS! - Uw HECTOR ligt in 't zand:
AENEAS vlucht, gij zuft - en Troije staat in brand.
De Grieken twisten; maar niet om uw leer, mijn vader.
Hoor in dit oogenblik naar mij! Wie hebt gij nader?
Gij gordt u zwaard op zijde; en daar komt PYRRHUS aan.
Gij wilt nog vechten, goed, mijn vrind; maar 't is gedaan.
Uw *koeltjes*, *beekjes* en uw klein en *ritzlend* lover,
Dat eertijds glimde en blonk, was lief; maar nu is 't over.
Het spreidde een schemer*licht op alles om u heen;*
Sentimentaliteit *omwapperde uwe schreên;*
Zij *ademde uit uw borst*, *blies op uw paden rozen*,
En deed natuur voor u met dubblen wellust blozen.
Thans - lacht natuur u uit. Gij blaast wel rozen; ja!
Maar ach, haar geur is weg en volgt u niet meer na.
'*Niets eindigs vuurde* ons *aan?....*' Neen, FEITH, dat zou ik zwijgen:
Op zulk een wijs zoudt gij mij wel een kleur doen krijgen.
Al te eindig waarlijk: want die boze zinnenform,
De tijd, knaagt aan ons hart gelijk een magre worm.

‘Wat zou een *Wijsgeer voor 't gezond verstand toch wezen*,
Wanneer hij 't niet vooraf bij ons had komen lezen?’

Daar hebben wij 't nu weêr. Ik dacht, gij hadt gedaan;
Maar eensklaps vak gij KANT en zijn gevolg weêr aan.
Nu heeft hij 't (zegt gij) van de Christenen gestolen.
Doch houdt u dan maar stil; zoo'n zaak blijft nooit verholen.
Dat zal men vroeg of laat ontdekken. - (Arme man!
Wat vang ik aan? 't Is of zijn hart niet breken kan.)
Wel zoo? - Dan spelen zij mooi weêr met *idealen*,
Die zij behendig uit onze oude kleêrkas halen? -
Ja, maar; - zij bleeken 't eerst en trekken 't zuiver aan.
Dat goedje wierd voorlang zoo geel als safferaan:
Dat komt van 't leggen in de schimmelige kassen.
‘Wat! - Zij verknippen 't ook.’ Nu ja: maar 't moet ons passen.
Wij zijn zoo groot niet van postuur. Bedenk eens FEITH:
Gij rekent op een grote en dikke zinlijkheid;
Maar wij, wij maken voor de rede maar een kleedje.
Daar hoort zoo veel niet toe: 't is maar een negligeetje.

Gesteld, de rede trok uw zware tabbaard aan,
Met rupsjes geborduurd - Wel man, hoe zou zij gaan?
Dit zou niet slechts haar al te grote vlucht beletten;
Maar 'k sta er u voor in: zij zou geen' voet verzetten. -

Nu gaat het wat te grof en buiten ons bestek,
Ik hield u op het laatst, 'k beken het, voor den gek.
Maar kan men anders doen? ik vraag het in conscientie.
Wie, die geen engel is, verliest niet zijn patientie,
Bij de ongerijmde taal van zulke rijmlarij?
Wie sprak van Wijsgeerte ooit zoo averrechts, als gij?
Nu word ik op mijn beurt eens boos. - Wie kan 't verdragen!
'k Beroep mij op u zelv'; hoe noemt gij zulke vragen? -

‘*Maar wat*, *wat zegt in 't eind*', *zoo waarheid ons geleid?*
Van eene zedeleer de hoogste zuiverheid,
Zoo zij naar onze kracht niet tevens is berekend?
Wat baat ons 't Ideaal *voor englen slechts geteekend!*'

En wat daar verder volgt. Daar holt gij als weêr voort.
Gij wederspreekt u zelv', en dat van woord tot woord.
Hoe noemt gij dan de *leer*, waarop GIJ ons doet staren?
Uw *Ideaal*, waar voor we ons, meer dan GIJ, verklaren?
Den wijzen, die gebood, volmaakt en rein te zijn?
Wij spreken van zijn leer en voorbeeld. Met wat schijn
Vindt gij 't volmaakte van een hoog en vlekloos wezen,
Iets minder dan de deugd door KANT u aangeprezen?
Is die volmaaktheid meer berekend voor uw kracht?
Volmaakt gelijk een God! Dit staat dan in uw macht?
Is dit gebod dan voor *den mensch*, *dien* de aarde *omvademt*,
En voor *den mensch*, gelijk hij *in* uw Brieven *ademt?*
Of is het voor den mensch, gelijk de mensch moet zijn? -
Hier sluit gij de oogen voor uw' eigen zonneschijn.

'KANT *doemt den schuldigen en blijft den boetling weren*.'
Dit heeft u REINHARD toch onmooglijk kunnen leren.
Den boetling weert hij niet: hij weert geen' mensch, geen kind,
Maar slechts het vreemd gezach, waar hij 't nadeelig vindt.

‘*Maar*, *die bij 't diep bederf* (N.B.) *oprechte deugd wil kweken*,
Moet, *waar hij redden zal*, *tot ons als zondaars spreken;*
Hem schuldvergifnis voor 't voorledene in doen zien,
En voor de toekomst hulp tot zijn verbeetring biên.’

En heeft dit KANT dan niet gedaan, naar uw gedachten?
Wekt zijn verheven leer in ons gemoed geen krachten,
Geen doel, geen drangveer op, die tot bekeering leidt?
Wordt, wie zijn schriften leest, niet daadlijk voorbereidt,
Voor die bestemming, die de mensch reeds kent op aarde?
Toont deze leer den mensch zijn' adel niet, zijn waarde?
En is 't gevoel daarvan niet de eerste stap tot deugd?
Die leer (gij noemt ze dor) stemt ons gemoed tot vreugd.
Zij toont ons, in ons zelf, een zamenstel van wetten,
Waar aan geen ongeloof ooit paal of perk kan zetten,
Een hoogre orde in ons.(1.) Daar uwe dweperij
Gegrond op vreemd gezach, neêrstort door twijflarij.
Wie dit gezach niet met zijn oordeel kan verbinden,
Moet buiten zijne schuld een' grond tot wanhoop vinden.

Wat blijft hem over als hem deze hulp ontzinkt?(3.)
Als 't nacht wordt voor zijn oog? wanneer geen ster meer blinkt.
Wanneer hij aan 't verhaal, uw' grond, niet kan gelooven?
Wat houdt hem 't matte hoofd dan in dien twijfel boven?
Bij u? - Geen zweem, geen schijn. Dan *toont* ge ons in dien nacht,
Vergeefsche *pogingen*, ontbloot van *alle kracht*,
Een slaafsch begeeren, slechts een speelpop voor de zinnen,
Een drang van neigingen, onmooglijk te overwinnen.
En hangt het van mij af, 't geloof, waar op gij bouwt?
Wat kan hij, die 't gezach der schrijveren mistrouwt?(4.)
Wat kan hij, volgens uw belijd'nis? - Onderzoeken?
Maar juist dit onde zoek kwam hem het meest verkloeken.
Hij twijfelt wijl hij zocht. - Gelukkig, als hij dan,
Het geen hij vruchtloos zocht, in zich hervinden kan! -
En algemeene taal spreekt hier en doet zich hooren,
Die door geen uitlegkunde of ziften gaat verlooren.
Hier onderzoekt hij vrij door 't redelicht geleid,
En vindt, 't geen gij niet zocht, de kern der Christenheid.
De bolster zelfs wordt nu beminlijk voor zijne oogen:
't Betwijfelde gezach verkrijgt een nieuw vermogen.

Eerst zag hij beeldspraak, zonder oogmerk, zonder zin;
Hij vindt er thans en geest, en kracht, en leven in.
Daarom nu, wilt gij hem verketteren en doemen
En uw *verdraagzaamheid* wil hem geen Christen noemen.
Waarom? - Zijn uitlegkunde is niet in d'onden trant.
Maar de uwe is 't ook niet, FEITH, schoon meer dan die van KANT.
Met uw verzoeningsleer is 't ook niet pluis, mijn beste!
Gij knoeit en draait er toch maar meê, ten langen leste.
Waar komt het eindelijk naar uw geteem op neêr?
Op naar te volgen en te pogen(5.) maar niets meer.
'*Schoon* (zegt gij) *nooit de kracht*(6.) *des stervlings wordt vergeten*,
Is zijn volmaakbaarheid op 't naauwst toch afgemeten.'
Zoo slentert gij van zelv' al meê en merkt het niet:
Gij vindt een' heilweg, dien men overal niet biedt.

'*De liefde*, *een drift in 't hart*, *daar alles voor moet zwichten.*
Is slechts in onze *school de bron van deugd en plichten.*'

Al weêr gemist: die grond wierd ook door KANT geleid:
Bij hem is liefde een bron van hoogre heiligheid.
Liefde is, dit weet gij zelf, een hoogre graad van achting
Voor 't zedelijk gebod, en 's menschen plichtbetrachting.
Of is die achting zelf de grond der liefde niet? -
Zoo gaat het altijd als men slechts van achtren ziet.
De liefde zelf vervult die achting: zie uw noten! -(7.)

Waarom dan toch zoo veel onschuldige inkt vergoten?
Om dat *de Wijsbegeerte*, *ook in haar' vollen glans*,
Niets anders *aanbiedt* dan *een' koel' onzeekren kans*?
Wien zou nu zulk een taal in 't einde niet verdrieten?
Wat nu? - Een loterij met prijzen, zonder nieten!
Een kans en zekerheid!.... Al weêr een rond vierkant!
Zijn dat nu staaltjes van gezond of ziek verstand?

Iets verder wilt ge een *schaal*, die in het *volgend leven*,
Een *zeker overwicht aan uw geluk zal geven.*

‘*Wat aantal jaren* (vraagt ge) *eischt* deze schaal daar toe?’
Waarom bij dit, ‘wanneer? Ook niet het’ waar?’ en 't ‘hoe?’
Lees ZWEDENBURG, mijn vriend, die zal het u verklaren,
KANT was in zulk een soort van kennis te onërvaren.
Wie kan hier ernstig zijn? Dit vraag ik ernstig af:
Hoe? - *datum jaar*' en dag aan de andre zij' van 't graf?
Een eeuwige Almanach, waar dit wordt aangewezen,
Waar in ge uw Kerstijd, Paasch' en Pinksteren kunt lezen?(8.)
't Wordt nu bespottelijk voor elk, bij iedren trek:
Nu houdt ge ons (op uw beurt, geloof ik) voor den gek!

‘*Ik strijd* (zegt ge) *en bezwijk; en wat mijn ziel moog' pogen*,
Ik zie, *eer 'k nog begin*, *de neêrlaag voor mijne oogen*.’

Dit hebt gij ons doen zien; en 't schaamt zich waarlijk wel.
Voor u is Wijsbegeerte een zeedlijk dobbelspel,
‘Waar bij, *ge in machtloosheid* in bang en *angstig stenen*,
Den vroegren troetling van uw *lusten moet beweenen*.’

Maar als *zij u verlaat....* dan schept gij weder moed.
Dan valt en rijst ge ook weêr en loopt met dubblen spoed.
Dan *hoeft gij wederstand* noch moeilijkheid te mijden,
Dan *wint* gij 't *loopend* (welk een loopje!) zonder strijden. -
Loop dan in 's hemels naam, loop heen, en rijs, en val,
Kruip, duikel, hinkel, spring, zoo veel 't u lusten zal;
Bewandel 't padje van uw *Voorbericht* in vrede;
Maar waag u, kan het zijn, nooit weêr op 't pad der rede!
Gij denkt gelijk gij rijmt, en rijmt gelijk gij loopt. -

Daar hebt gij nu een' berg van rijmen zaamgehoopt,
Waarin noch zamenhang noch orde wordt gevonden.
't Is 't schoonste zinnebeeld, mijn vriend, van onze zonden,
Zoo bont en blaauw vertoont het zich aan mijn gezicht.
En - hadt gij 't nog maar EX OFFICIO verricht!
Maar uit liefhebberij.... Ons tot den strijd te dagen;
Een Austerlitzjen in uw nachtjapon te wagen! -
Zaagt gij 't gevolg niet van die onbezonnenheid?
Men heeft er u, dit houde ik zeker, toe verleid.

Gij gaaft ons stok en bal: hoe kost gij 't toch verzinnen! -
Een vriend van KANT misschien deed u dit stuk beginnen.

Dat rijm, die noten, al de Schrijvers, die gij daar
Hebt uitgeschreven en gestapeld op elkaâr,
Waar meê gij 't stalenboek die dikte hebt gegegeven -
Al die herhalingen, waar meê het is doorweven -
Dat bont gewemel, dat van rein en onrein krielt -
Schijnt een bezeetne, door een geestenheir bezield -
Een Daemoniacus, waar honderde Daemonen,
Als halve broeders bij een stiefmoèr zamenwonen.
Gij vraagt *verdraagzaamheid;* maar hebt gij 't wel verdiend?...
Nu, 'k wacht uw antwoord, doch in prosa slechts, mijn vriend![9.]

Eindnoten:

(1.) **N**immer bestond er een stelzel van zedekunde, waarmede zich de beeldrijke leer van 't Evangelie in hare zuiverheid zoo gelukkig vereenigde, als de strenge zedeleer der Kritiesche Wijsgeerte. De geest en waarheid van de verzinlijkte lessen van JESUS, vinden er het schoonste betoog in, waar voor zij vatbaar zijn. Maar de Heer FEITH heeft gesproken; en KANT moet uit de gemeenschap der Christenen, uitgesloten worden! om dat hij het geschiedkundig geloof aan daadzaken, die met de leer van JESUS zelve niets gemeens hebben, aan de uitspraak der rede onderwerpen wil.

(2.) Waarlijk de Dichter spreekt hier als een Fichtiaan. Laten wij niet wanhopen! *Il n'y à que le premier pas*, *qui coute.* Wij moeten der waarheid hulde doen: de Schrijver heeft zijne *intervalla lucida.*

(1.) **N**immer bestond er een stelzel van zedekunde, waarmede zich de beeldrijke leer van 't Evangelie in hare zuiverheid zoo gelukkig vereenigde, als de strenge zedeleer der Kritiesche Wijsgeerte. De geest en waarheid van de verzinlijkte lessen van JESUS, vinden er het schoonste betoog in, waar voor zij vatbaar zijn. Maar de Heer FEITH heeft gesproken; en KANT moet uit de gemeenschap der Christenen, uitgesloten worden! om dat hij het geschiedkundig geloof aan daadzaken, die met de leer van JESUS zelve niets gemeens hebben, aan de uitspraak der rede onderwerpen wil.

(3.) Men moet roeijen met de riemen, die men heeft. In onze negentiende eeuw grimmelt het van allerhande soort van ongeloovigen. Maar ongeloovigen blijven toch menschen, redelijke menschen, zou ik denken. Laat de Heer FEITH dan ten minste zoo mededogend zijn, dat hij aan dezen den Godsdienst der rede late! Voor de Kritiesche ongeloovigen is er genoeg gezorgd; maar wat doet nu de Schrijver van de *Brieven aan* SOPHIë, ten voordeele van zijne ongeloovige Medeantikantianen?

(4.) Men moet roeijen met de riemen, die men heeft. In onze negentiende eeuw grimmelt het van allerhande soort van ongeloovigen. Maar ongeloovigen blijven toch menschen, redelijke menschen, zou ik denken. Laat de Heer FEITH dan ten minste zoo mededogend zijn, dat hij aan dezen den Godsdienst der rede late! Voor de Kritiesche ongeloovigen is er genoeg gezorgd; maar wat doet nu de Schrijver van de *Brieven aan* SOPHIë, ten voordeele van zijne ongeloovige Medeantikantianen?

(5.) *Orthodox* is de Heer FEITH niet. *Navolgen*, *pogen* en *eigen kracht*, en dat zelfs met *volmaakbaarheid* kan de Dordsche proef ook niet wel doorstaan. Zoo veel toch meen ik er ook van te weten. Gaarne vergeven wij hem zulke afwijkingen. Dan, dit moest eene reden te meer opleveren, om voor afwijkingen van anderen even verdraagzaam te zijn.

(6.) *Orthodox* is de Heer FEITH niet. *Navolgen*, *pogen* en *eigen kracht*, en dat zelfs met *volmaakbaarheid* kan de Dordsche proef ook niet wel doorstaan. Zoo veel toch meen ik er ook van te weten. Gaarne vergeven wij hem zulke afwijkingen. Dan, dit moest eene reden te meer opleveren, om voor afwijkingen van anderen even verdraagzaam te zijn.

(7.) *Pag.* 30. op de aangehaalde plaats uit de *Vermischt. Schrift.* - Ondertusschen was het niet noodig dit bulten het stelzel zelve te zoeken: want in de *Kritiek der prakt. rede.* wordt het streven naar die liefde tot onzen plicht, dat is het streven naar heiligheid, als uit de *formule* van het algemeene plichtsgebod zelve voortvloeiende, opgegeven. Liefde tot de wet is bij KANT, die hogere graad van achting, welke uit de beöefening der deugd geboren wordt.

Dat KANT in zijn' iever wel eens te overdrevene uitdrukkingen gebruikt heeft, bewijst de plaats welke de Heer FEITH met zeer veel recht uit de *Metaph. der Sitten* aanhaalt. ‘Dat ieder redelijk wezen zou behoren te wenschen van alle neigingen bevrijd te zijn,’ behoort onder die zaken, welke de goede KANT wel had mogen zwijgen. Maar hij heeft het zoo erg niet gemeend. Bevrijd zijn van alle neigingen kan hier, zonder subtiliteiten, zeer wel beteekenen, Heer en Meester, vrije beheerscher zijner neigingen te zijn. Ook maakt deze uitdrukking van KANT, welke ik echter verre ben van goed te keuren, geen tegenstrijdigheid in zijn zedekundig stelzel, wanneer hij bij den wensch naar de bevrijding aller neigingen, echter een streven naar heiligheid of liefde tot de wet tot vervulling onzer onvolkomenheid aanneemt. Voor zoo verre liefde eene neiging is, vordert hij dezelve niet, maar slechts als eenen hogeren graad van achting het streven naar dezelve, zoo, dat achting, d.i. noodzakelijke goedkeuring van het geen onze plicht gebiedt, er de oorspronglijke drangveer van zij. *Krit. der pract. Vern*, 1 *Th. I. b. III. hauptst. S.* 149.
‘Könnte nemlich ein vernünftig geschöpf jemals dahin kommen, alle moralische Gesetse völlig gerne zu thun, so würde das soviel bedeuten, als, es sände sich in ihm auch nicht einmal die Möglichkeit einer Begierde, die ihn zur Abweichung von ihnen reizte; denn die Ueberwindung einer solchen kostet dem Subject immer Aufopferung, bedarf also Selbstzwang, d.i. innere Nöthigung zu dem, was man nicht ganz gern thut. Zu dieser Stufe der moralische Gesinnung aber kann es ein Geschöpf niemals bringen. Denn da es ein Geschöpf, mithin in Ansehung dessen, was er zur gänzliche Zufriedenheit mit seinem Zustande fodert, immer abhängig ist, so kann es niemals von Begierden und Neigungen ganz sreij seijn, die, weil sie auf phijsischen Ursachen beruhen, mit dem moralische Gesetse, das ganz andere Quellen hat, nicht von selbst stimmen, mithin es jederzeit nothwendig machen, in Rüksicht auf dieselbe, die Gesinnnung seiner Maximen auf moralische nöthigung, nicht auf bereitwillige Ergebenheit, sondern auf Achtung, welche die Befolgung des Gesetses, obgleich sie ungerne geschähe, fodert, nicht auf Liebe, die keine innere Weigerung des Willens gegen das Gesets besorgt, zu gründen, gleichwol aber diese letstere, nemlich die blosse Liebe zum Gesetse (da es alsdenn aufhören würde Gebot zu seijn, und Moralität, die nun subjectiv in Heiligkeit übergienge, aufhören würde Tugend zu seijn) sich zum beständigen, obgleich unerreichbaren Ziele seiner Bestrebung zu machen. Denn an dem, was wir hochschätzen, aber doch (wegen des Bewustseijns unserer Schwächen) scheuen, verwandelt sich, durch die mehrere Leichtigkeit, ihm Gnüge zu thun, die ehrfurchtsvolle Scheu in Zuneigung, und Achtung in Liebe, wenigstens würde es die Vollendung einer dem Gesetse gewidmeten Gesinnung seijn, wenn es jemals einem Geschöpse möglich wäre, sie zu erreichen.’
Hier is derhalve geen tegenspraak in de bedoeling, niet eens in het onnaauwkeurige der uitdrukking. De volle overtuiging van het redelijke, het heilige der wet (want deze is de achting waar van KANT spreekt) is de eenige grond onzer verplichting, ook dan wanneer wij ons in de gelukkige stemming gebracht zien, waarin die achting voor de wet in liefde tot onzen plicht veranderd is. Immers hij, die met liefde, met begeerte tot denzelven zijn' plicht vervult, betracht, wel is waar, de deugd; doch hij is niet deugdzaam om dat hij dit gaarne doet, (deze begeerte is iets bijkomends, 't welk hij zich door beöefening eigen gemaakt heeft) maar om dat hij tevens uit achting, uit eerbied voor de voorschriften der deugd handelt: want zoo hij het niet gaarne doet, blijft het niet minder zijn plicht om uit eerbied voor die voorschriften naar dezelve te handelen. Dat nu zulk eene, in liefde veranderde, achting een *bron van deugd en plichten* zijn moet, zal wel geene verdere opheldering noodig hebben.

(8.) Men wane niet, dat ik mij door de zucht om te *parodiëeren* late medeslepen, maar leze slechts de volgende versen, (*pag.* 147 en 148) om overtuigd te worden dat het oorspronglijke hier voor de navolging niet behoeft te wijken.

‘*Wat biedt hier Wijsbegeerte*, *ook in haar' vollen glans?*
‘*Een' koelen*, *op zijn best*', *altijd onzeekren*, *kans!*
‘*Mijn vorig leven*, *diep veroordeeld in mijne oogen*,
‘*Wordt tegen 't volgende in de weegschaal opgewogen*,
‘*Of mooglijk 't laaste* (*ach*, *God! ligt in een valsche schaal*
‘*Dit ligt bij u niet geldt*) *het vorige overhaal*'...
‘*ô Doodlijk mooglijk!... kan uw hoop mijn hart bekoren?*
‘*Zoo gij mij ooit ontschiet*, *ben ik gewis verloren!*
‘*Gij bouwt mijn eeuwig heil op loutre onzekerheid -*
‘*Maar dat ook de ouderdom mij hier zij toegezeid...*
‘*Wat aantal jaren eischt de schaal van 't volgend leven*,
‘*Om 't zeker overwigt aan mijn gelak te geven*?
‘*Dit blijft in donkren nacht mij hooploos onbekend*,
‘*En foltert hier mijn hart tot aan mijn levensend.*

Wie kan hier nu bij mogelijkheid iets anders uit opmaken, dan dat de Heer FEITH aan de Wijsbegeerte het verwijt doet, dat zij hem een *kans biedt die koel* en NB. *onzeker is*? En dit is hij nog wel op *zijn best* genomen; even als of een *kans* (op *zijn best* of slechtst genomen doet er niets toe) iets anders dan onzeker zou kunnen zijn. Daar hij nu volstrekt zeker wil wezen, wil hij *het aantal jaren weten*, '*t welk de schaal van 't volgende leven eischt*, *om een zeker overwicht aan zijn geluk te geven.* - Maar wat zijn geluk nu overwegen moete, zegt hij niet; en uit het verband is het moeielijk te gissen. Vooraf heeft hij wel van zijn *vorig leven* gesproken, 't welk hij *diep veroordeelt en dat in de weegschaal van 't volgende opgewogen zou moeten worden;* doch dit maakt de zaak niet duidelijker. De slechtheid van zijn vorig leven, kan toch niet door 't *geluk*, maar alleen door de *deugdzaamheid van 't volgende* opgewogen worden. In 't eerste geval heeft hij gelijk, wanneer hij vreest, dat zulk een wijs van wegen niet geldt. De *schaal* behoeft daarom nog niet *valsch* te zijn, maar het gewicht deugt niet. Van dit alles nu verklaar ik niets te begrijpen; en de noot op die plaats laat de zaak even duister. Die noot bevat alleen de zes volgende versen van KLOPSTOCK:

> *- - Daar vonnist een andere Rechter*,
> *Daar lichten andere zonnen dan die der Elijsische dalen.*
> *Maat en getal en weegschaal meten en tellen en wegen*
> *Iedere daad. Hoe gebrekkig en klein vertoonen de deugden*
> *Zich dan*, *als ze in de lucht tot stof ontbonden vervliegen!*
> *Eenige worden beloond; en de meeste ontfangen genade.*

Hier wordt nu ook wel van tellen, meten en wegen gesproken, om er de reinheid (het eenige gewicht der deugd) van te bepalen; maar van dit alles spreekt de Heer FEITH in de opgegeven versen geen woord. Niet zijn deugd, maar de ondeugd van zijn vorig leven wil hij door iets (wat? zegt hij niet) in 't volgend leven opgewogen hebben; en naderhand wil hij den juisten tijd van het overwicht van zijn geluk weten, al weder zonder te bepalen wat er door overgewogen moet worden.

Kan men nu zulke woordverspillingen ernstig beäntwoorden? En is men echter niet verplicht er de ongerijmdheid van aan te toonen? Moet het straffeloos geöorloofd zijn, in dezen duren tijd, zulke dikke boeken vol dromerijen aan het publiek op te disschen? -

Men overwege deze vragen; en het antwoord dat men er op behoort te geven, moet tevens de RECENSIE van dit werkje inhouden.

(9.) Wanneer de Heer FEITH, in plaats van de denkbeelden van andere te berijmen, zijne eigen gedachten in prosa had opgegeven, zou hij waarschijnlijk beter voor zijne eer gezorgd hebben.

[Brief van Sophia aan Mr. J. Kinker]

II

Wenn' die Leute nicht zurückhalten und schweigen, die geoffenbarte Religion nichts achten, warum sollten die schweigen, die Sie von ganzem Herzen ehren, und darin ihr Glück suchen?
ASMUS.

Voorberigt van den uitgever.

Mijne Zuster SOPHIA is eene Vrouw van den ouden stempel. Zij heeft weinig met uitwendig versiersel op, dat in het vlechten des hairs, omhangen van goud en aantrekken van kleederen, bestaat; en is, integendeel, zeer gezet op de inwendige schoonheid des harte en het onverderfelijk sieraad van eenen stillen en zachtmoedigen Geest, die kostelijk is voor God. En gelijk zij dus geene slavin der Mode is; maar het onverschillig aanziet, of men den hoed op zijn KANTS, of hoe ook, optoome, zoo laat zij zich ook door allerleijen wind van leering niet slingeren; maar, alles beproevende en het goede zoekende te behouden, blijft zij bij haar oud gevoelen, dat *de vreeze des Heeren het beginzel der wijsheid is.*

Wordt zij hierom wel eens, als eene onnoozele ziel, te zwak van begrip en te bevooroordeeld, om tot de hooge verlichting van onzen tijd te geraken, bespot; dit rekent zij zich eene eer en zij zegt, met wijlen haren Vriend GELLERT: ‘wie niet groot genoeg is, om

zich boven deze valsche schande te verheffen, die is het geluk waardig, om slechts den bijval van dwazen en ligtzinnigen te hebben.'

Men denke echter niet, dat zij onverschillig is omtrend haren goeden naam. Uit haren brief aan den Heer KINKER zal den geëerden Lezer blijken; dat zij het niet dulden kan, wanneer men (*gelijk meermalen geschiedt*) iets, op haren naam, doet, dat zij zich schamen zoude.

Dit weinige oordeelde ik van mijne SOPHIA vooraf te moeten zeggen. Voor het overige oordeele ieder uit het geen zij zelve schrijft.

CHRISTIANUS.

Voorrede van Sophia.

Toen ik de brieven van mijnen Vriend FEITH *ontving, gevoelde ik eene onuitsprekelijke vreugde, die, bij het lezen van dezelven, toenam en meermalen mij eenen traan uit de oogen perste. De Man van jaren trof mij in het hart: ik verbeeldde mij, Hem, van zijn doodbed, met de hartelijkheid eenes stervenden, tot mij te hooren spreken, en dacht: zoo kan alleen de oude Wijze, die de wereld, de menschen in dezelve, en wat men hier wijsheid noemt, door ondervinding, heeft leeren kennen, onderrigten en vermanen.*

Doch ik begreep ook spoedig, dat deze zelfde brieven, die mij, niet slechts, als een onderpand van de vriendschap eenes FEITH'S; *maar, nog meer, als de wijze raad en lessen van eenen Vriend en Vader, dierbaarder, dan het edelste kleinood, zijn, in veler oogen aanstootelijk wezen en den achtingwaardigen Man zelfs schimp en hoon berokkenen zouden.*

Daar men, reeds in het leven van PAULUS, *de Euangelieleer voor dwaasheid uitkreet, en, sedert dien tijd, de belijders derzelve niet zelden dwazen noemt, kon het, mijnes inziens, niet wel missen, of de geliefde Dichter onzes Volks zou nu ook zijn verstand en geest verloren hebben,*

en alles, *wat hij schrijft*, *onzin en beuzeltaal zijn*[*].

Ik zocht mijne vreeze nog al te verzetten, *door de gedachte*, *dat er*, *in onzen* verlicht *geheeten tijd*, *een Wijsgeerige geest van* verdraagzaamheid *heerscht; doch mijn Broeder* CHRISTIANUS *toonde mij*, *dat men alleen verdragen worden*, *maar geenen andersdenkenden*, *en vooral geenen Christen*, *verdragen wil; zoo dat ik niet langer twijfelen kon*, *of mijn geëerde Vriend zou*, *ondanks zijne talenten*, *ondervinding*, *wijsheid*, *verdiensten*, *roem en jaren*, *nu ook den smaad van Christus dragen moeten.*

De openbare beoordeeling dezer brieven, *in het eene en andere onzer tijdschriften*, *kon mij dus niet bevreemden*[†]. *Alleen verbaasde het mij echter*, *in den* Recensent ook der Recensenten, (*D. II. N*º 2. *bl.* 113 *en* 114.) *te lezen:* '*Wij voor ons kunnen geenen gezonden zin geven aan*

(*) *Dit is zeker de gemakkelijkste wijze*, *om het Euangelie te bestrijden. Er behoort niet veel kunst toe*, *om iets belagchelijk voor te stellen*, *of iemand voor dwaas uit te maken; en het is een doelmatig middel*, *om daardoor de voorstanders van het Christendom en*, *vervolgens ook het Christendom zelve*, *in verachting te brengen. De onkundige hoop*, *die over de zaak zelve niet oordeelen kan*, *lacht om de aardigheden*, *welke men voordbrengt en hiermede heeft men 't spel gewonnen. Zoo brengt ook een kwakzalver zijne waren aan den man.*
DE UITGEVER.

(†) *Dezelve ziet er vrij* Kantiaansch *uit. Geen wonder derhalven*, *dat* FEITH *in dezelve niet gespaard wordt. De Man volgt de Mode niet en*, *die de Mode niet volgt*, *wordt uitgelagchen;...* Obsequium amicos, veritas odium parit. *Daar evenwel alle beoordeelingen niet in denzelfden geest zijn*, *worde het gezegde-ook niet tot allen uitgestrekt!*
DE UITGEVER.

de stelling: "*stervelingen! het is beter voor U Christen te zijn*, *dan te onderzoeken*" (*het geen toch alleen het doel van de beoefening der Wijsbegeerte is*) "*in hoe verre Gij*, *door U zelven*, *tot de kennis van het bovenzinnelijke geraken kunt.*"'

Is dit dan of zoo onverstaanbaar, *of zoo onredelijk*, *dat een bevoegd oordeelkundige*, *ja zelfs een geheel gezelschap van dezelven* (*want er wordt in 't meervoudig getal gesproken*) *hieraan geenen gezonden zin kunnen geven?*

Mij kwam dit, *bij de eerste lezing*, *reeds zeer duidelijk*, *en*, *bij herhaalde lezing*, *komt het mij zeer redelijk voor*(*).

Niemand heeft ooit God gezien: *is het nu* onverstaanbaar, *dat men liever dien Genen*, *die van boven kwam*, *om ons den Vader te openbaren*, *en die ons het verstand gaf*, *om den Waarachtigen te kennen*, *gelooven moet*, *dan willen onderzoeken*, *in hoe verre wij*, *door ons zelven*, *tot de kennis van Hem*, *die een ontoegankelijk licht bewoont*, *geraken kunnen?*

Of is dat onredelijk *misschien? Ik gebruik mijne oogen zoo zeer*, *als iemand*, *en wat ik zelf zien kan*, *behoeft mij geen ander te zeggen; maar dat ik toch niet zien kan*, *kan ik niet zien en*, *in plaats van onredelijk*, *houde ik het voor veel wijzer*, *eenen anderen*, *die dat ge-*

(*) *Mij heeft het minder bevreemd*, *dat men hieraan geenen gezonden zin kon geven. Wie buiten zijn Vaderland eene vreemde taal aanleert en spreekt*, *dien wordt de moedertaal*, *op het laatst*, *wel eens onverstaanbaar. Welligt evenwel heeft de Recensent maar eens willen kortswijlen.*
DE UITGEVER.

zien heeft, *wanneer hij iemand is*, *waarop men volkomen aan kan*, *te gelooven*, *dan te willen zien 't geen niet gezien kan worden.*

Doch om dit en wat verder, *hier en elders*, *als onwijsgeerig enz. enz. moge voorgesteld zijn*, *daar te laten*, *niets heeft mij meer getroffen*, *dan dat er*, op mijnen naam, *brieven aan den Heer* FEITH *in het licht zijn gekomen*, *welker inhoud*, *geest*, *toon en strekking van dien aard zijn*, *dat ik mijne oogen niet zou durven opslaan*, *wanneer men mij voor derzelver schrijfster hield.*

Zij, *die mij maar eenigszins kennen*, *en alle verstandige Letterkundigen*, *zullen zeker*, *bij den eersten opslag*, *wel zien*, *dat* SOPHIA *zoo niet schrijven kon; maar*, *daar zoo menig dwaashoofd*, *met den Wijsgeerigen en Letterkundigen mantel omhangen*, *met den critischen stok*, *den toon slaat*, *waarop de oudere en jongere kinderen zingen en dansen*, *ben ik aan mijnen goeden naam*, *aan de vriendschap van* FEITH *en aan de waarheid*, *verschuldigd*, *om openlijk te verklaren*, *dat die brieven nooit door mij geschreven zijn.*

Hierom geef ik den nevensgaanden brief aan den Heer KINKER *in het licht*, *ten einde een iegelijk weete*, *wat hij in handen krijgt.*

Mijn broeder CHRISTIANUS, *die zich met de moeite der uitgave wel heeft willen belasten*, *zal hier*, *op mijn verzoek*, *waar hij zulks noodig oordeelt*, *zijne aanteekeningen bijvoegen*, *die zeker*, *wat waarheid*, *Godsdienst en deugd betreft*, *in mijnen geest zijn*, *omdat wij in éénen geest denken.*

SOPHIA.

Sophia aan Mr. J. Kinker.

Ge onteert mijn goeden naam:
Neen, KINKER! 't is uw taal, die 'k mij te lezen schaam.
Laat Visch- en Appel-wijf, gelijk ontzinden, kijven;
De Vrouw, die FEITH zijn vriendschap biedt,
Vergeet zich niet zoo zeer. Zoo moge een KINKER schrijven;
SOPHIA niet(*).

(*) Het is mij aangenaam, dat de Recens. ook der Recensenten, zonder het tegen te spreken, vermeldt, dat FEITH zijne SOPHIA, als eene verstandige vrouw, doet voorkomen. Ik wensch, van zijnen 't wege, (want Zij zoude zich het tegendeel weinig aantrekken) dat Hij, na de lezing hares briefs, waaruit blijkt, dat Zij haar Christelijk geloof niet verwisselt met of onderwerpt aan de Wijsbegeerte van KANT, zelf ook zoo gunstig over Haar denken moge.
DE UITGEVER.

Gelijk Hij 't water vreest
En schuimbekt, als hij 't ziet, die, van een razend beest
Gebeten, zelf nu raast en ieder aan wil vallen;
Zoo vreest Hij waarheid, wien 't fenijn
Des ongeloofs verpest; zoo valt hij aan op allen,
Die Christnen zijn.

Is dat verdraagzaamheid(*)?
Is dat nu Wijsbegeert', door eenen KANT geleid?
Is dat nu rein vernuft, dat scherts, zoo wijs als aardig?
Is dat verheven Poëzij?
Maar wat het wezen moog'; 't zij alles KINKER waardig;
Ik schaam het mij.

(*) Naar het schrijven van den Heer KINKER (bl. XVII van zijn Voorberigt) kon FEITH zelfs op geene *inschikkelijkheid*, en veel minder op *verdraagzaamheid*, hopen. SOPHIA heeft dus zeker deze vraag gedaan, in hare veronderstelling, dat men zoo wel den Verdediger des Christendoms behoort te verdragen, als men, hetzelve *quovis modo* aanvallende, verdragen wil worden. Omdat ik met Haar overtuigd ben, dat de billijkheid dit vordert, heb ik Haar niet willen voorslaan, dit in haren brief te veranderen, hoezeer ik anders wel weet, dat het anders toegaat in de wereld.
DE UITGEVER.

Zou ik dat Graf-gedicht,
Dat elke reine ziel en leert en troost en sticht,
Als versjens, weinig waard, en FEITH, als Rijmer, honen?
Zou ik, die Hem, sints jaren, ken
En op beschaving boog...? - neen, 'k moet de wereld toonen,
Dat ik 't niet ben.

Neen! 'k heb U nooit gevraagd,
Om dat, voor mij, te doen, wat ge, op mijn naam, nu waagt.
SOPHIA zou gewis haar zaak U niet vertrouwen;
Welligt kwam' eene Vijandin
Van 't reine Christendom, een schandviek aller Vrouwen,
Uw kamer in(*).

(*) Ook mij komt het niet onwaarschijnelijk voor, dat de eene of andere APHROSYNE, hoedanig er Spreuken IX. 13-18. beschreven wordt, zich bij den Heer K. vervoegd heeft. Gemelde Heer schijnt mijne SOPHIA van hemelschen aard zelfs in het geheel niet gekend te hebben; want anders zou hij toch ligt hebben kunnen begrijpen, dat zij, de Vriendin van FEITH en eene welopgevoede Christelijke Vrouw, zulke brieven niet kon doen schrijven. Ἡ *γὰρ ἀνωθεν* ΣΟΦΙΆ *ἁγνύ ἐςιν, ἐιρχνικὺ, ἐπιεικὺς χαὶ ἀδιάχριθος.*
DE UITGEVER.

Die ligtekooi, misschien,
Heeft, onder mijnen naam, die taak U willen biên,
Een taak, geheel voor U en naar uw kunst berekend.
Welaan! zij worde zelfs uw Bruid!
Was uw geschrijf maar niet met mijnen naam geteekend,
Ik lachte luid.

Zou ik den wijzen FEITH,
Nu hij, met rijp verstand, voor JESUS Godsdienst pleit,
Een *ouden treuselaar* ja zelfs *ijlhoofdig* noemen?
'k Heb eerbied voor zijn' ouderdom;
En hoe een KINKER smaal, steeds zal SOPHIA roemen
Op 't Christendom.

Een spoorloos jongeling
Sluite oor en harte toe; hij dartel', fluite en zing',
Wanneer een Grijsaard hem tot rede zoekt te brengen;
De Zoon, aan 't doodsche Ledikant
Zijns Vaders, diep geroerd, zal dankbre tranen plengen
Op 's Wijzen hand.

Hoe lang hij leve op aard,
Blijft 's Vaders laatste woord hem meer, dan alles, waard.
Hij zwerf de wereld door; 't klinkt hem alom in de ooren:
Zoo, eedle Grijsaard, vol geloof!
Zoo zegent U mijn hart; zoo zal 'k U lessen hooren,
Voor KINKER'S doof.

Zou ik den trouwen Vriend,
Die, van den rand des grafs, mij met zijn wijsheid dient,
Zijn Vaderlijken raad, door ondank, dus betalen?
Zou ik, als KINKER, 't graauwe hair,
Het graauwe hair eens FEITH'S, met smart in 't graf doen dalen,
Zoo 't mooglijk waar(*)?

(*) *Ut desint vires*, *tamen est culpanda voluntas.* Nog minder kan dit het Christendom schaden. Het woord der Verleiders, die in de wereld uitgegaan zijn, moge, gelijk de kanker, voordeten; Gods gebouw evenwel, met het opschrift: *de Heer kent de zijnen*, *en een iegelijk*, *die den naam van Christus noemt*, *sta af van ongerechtigheid*, staat onbewegelijk vast. De een Wijsgeer moge den anderen verdringen, en, op zijne beuit, weder door eenen anderen verdrongen worden, gelijk dat de eene mode de andere doet; Christus is dezelfde, die hij voor eeuwen was, en blijft dezelfde in eeuwigheid.
DE UITGEVER.

Zoo 't mooglijk waar; maar neen!
Geen KINKER belgt een FEITH; hij hoont zich zelf alleen.
De held zal 't breede zwaard niet aan zijn heupen gespen,
Wanneer een uil hem snort om 't hoofd.
En gij, die FEITH vereert, U toont de steek der wespen
Zijn heerlijkst ooft(*).

Gelijk 't gemeen, op straat,
Spreek, voor een kwade zaak, een schimpend Advokaat,
In rede en recht een kind en meester in het smalen;
De onnoosle Landman juich Hem aan;
Maar 't wijs gerigtshof doet Hem, uit de onteerde zalen,
Geschandvlekt gaan.

(*) Van zulk eenen goeden boom, die ons reeds zoo vele heerlijke vruchten gegeven heeft, kan men niets anders, dan wat heerlijks, verwachten; en wat ook de Heer K. en andere Kantianen, tot verachting dezes boeks, zeggen mogen, houd ik het mede voor eene der beste lettervruchten van den Heer FEITH, en twijfel geen oogenblik, of het zal, na zulk eene ten toonstelling, gretiger gezocht en, door allen, die voor de dwingelandij der Wijsgeerige mode niet slaafs knielen, als een woord, op zijn pas gesproken, met stillen dank gelezen worden.

DE UITGEVER.

Zoo, KINKER! zult ge, alleen,
Door spotten en geschimp, 't Wijsgeerige Gemeen(*),
Een onbezonnen hoop, van luid gelach doen schaatren;
Naauw' hooren Wijzen uw geluid,
Of zij verjagen U, vergramd, om zulk een maatren,
Hun kringen uit.

(*) Wanneer SOPHIA van *Wijsgeerig Gemeen* spreekt en dat eenen *onbezonnen hoop* noemt, dan bedoelt zij daarmede die waardige mannen niet, welke waarlijk wijsheid zoeken, waar dezelve te vinden is en zich beijveren, om, zoo veel ze kunnen, zout der aarde en licht der wereld te zijn; maar onze Philosophische Tinnegieters en Betweeters, die, op vollen dag, de luiken toedoen, om bij een nachtlampjen te kunnen zien, en geen waarheids gevoel genoeg over hebben, om van de Christelijke Leer te bekennen, dat zij uit God is.
Kortelings nog ontmoette ik iemand van dat slag. Hij vond het verschrikkelijk zot, dat menschen aan eene zoo genoemde openbaring *gelooven* kunnen, en zou, waarschijnelijk, daarover nóg wel gelagchen hebben, indien iemand, toen men aan tafel gezeten was, niet opgemerkt had, dat het gezelschap uit *dertien* menschen bestond. Hierop werd onze sterke geest zoo wit, als het tafellaken, en, om niet de eerste van de tafel op te staan, zou hij er welligt nóg aan zitten, had niet een bedaard man, die zich niet geschaamd had vóór het eeten te bidden, gezegd, dat hij daar geen gevaar in zag en, door zijn opstaan, ons Heertjen *du ton* van zijn tafel-arrest ontslagen.
DE UITGEVER.

Zijn dat de wapens dan(*),
Waarmeê men JESUS leer alleen bestrijden kan?
Moet wie ook voor haar spreekt, moet zelfs een PAULUS razen?
Welaan! voor deze wijsheid Gods
Draagt elk, die haar waardeert, bij U den naam eens dwazen,
Met eedlen trots.

(*) Ongerijmdheden te maken, waar ze niet zijn en, daartoe, het gezegde eenes anderen uit deszelfs verband te rukken en te verdraaijen, zijn kunstjes, in de bestrijding der openbaring, niet ongewoon, gelijk uit de werken van VOLTAIRE en de beantwoording derzelve, in de bekende Joodsche brieven en uit vele andere geschriften, overvloedig blijken kan.
Of dit ook hier plaats hebbe, beoordeele de bevoegde Rigter uit het volgend staaltje: FEITH schreef, in zijn naschrift bl. 200, volg. 'Elk, die mijne aanhalingen uit hem (KANT) opmerkzaam leest en het oordeel van zeer groote mannen, over de strekking der kritische Wijsgeerte, met betrekking tot het Christendom, aandachtig nadenkt, zal toch in zijn hart overtuigd moeten zijn, dat KANT, bij al zijnen lof, hier en daar, van het Christendom, noch aan de Goddelijke zending van JESUS (in den gewonen, natuurlijken zin) noch aan zijne opstanding uit de dooden, noch, over 't algemeen, aan eenige bovennatuurlijke Openbaring, geloofd hebbe. En dat men, bij deze gevoelens, ophoudt een Christen te zijn, zal ik wel niet behoeven te herinneren.'
Hierop nu schrijft KINKER bl. 35. 'maar wie geeft hem (FEITH) toch het recht, om de grenzen, achter welke het Christendom ophoudt, te bepalen? Maken dan deze drie stukken *den geest* van het Christendom uit? Zijn zij zelfs wel het geloof, dat, bij de rechtzinnigsten, op den voorgrond geplaatst wordt, of slechts een geschiedkundig geloof? Verstaat FEITH zich zelven wel, als hij van *eene Goddelijke zending in den natuurlijken zin spreekt?*' -
Welk eene verbazende ongerijmdheid moet FEITH dan niet hebben gezegd, dat hij zich zelven niet eens zou verstaan hebben! Ondertusschen, de Man zegt alleen van KANT, dat hij aan geene Goddelijke zending van JESUS (in den *gewonen*, *natuurlijken zin*, d.i. in den *gewonen* natuurlijken zin *der woorden*, in tegenoverstelling van eenen *verdraaiden* zin, welken men er aan geeft,) geloofd hebbe Heeft KINKER dat niet begrepen, of heeft hij het zoo verdraaid, om een zoo duidelijk gezegde als eene ongerijmdheid aan de kaak te zetten? Het eerste, hoe groot eene domheid dat ook verrade, wensch ik, om des harts wille van eenen man, die ons verzekert: *ik kan*, *dewijl ik moet*, *al willend deugdzaam wezen.*
Op zijne vraag, of deze drie stukken den geest des Christendoms uitmaken, zal ik, in de volgende aanteekening, met een enkeld woord, antwoorden.
DE UITGEVER.

Wees ijvrig Kantiaan,
Beroem U op een taal, die niemand kan verstaan.
Ik jaag naar geenen naam, dien 'k U niet wil betwisten;
Maar laat dan van ons Godlijk Hoofd
Den eernaam ook aan ons; Hij toch alleen is Christen,
Die Hem gelooft.

Wanneer, als Vriend vermomd,
In een gezegend Land een tweedragts-zaaijer komt,
Moet dan 't gelukkig volk Hem broeder-handen bieden?
Ach! dan was 't met zijn rust gedaan!
Het mag, het moet en zal Hem, als Verrader, vlieden
En weg doen gaan(*).

(*) Het geen SOPHIA hier, in het voorgaande en de twee volg. coupletten schrijft, zal welligt onverdraagzaam klinken; maar hoe men ook van onverdraagzaamheid, magtspreuken en Inquisitie zelfs schreeuwe, is het geen zij zegt, echter zeer billijk en redelijk.
Wie aan JESUS niet gelooven kan, late het en zie, hoe hij het zonder Hem stelle. SOPHIA zal, met mij, Hem beklagen en 't gebod onzes Heeren: *heb uwen naasten lief*, *als U zelven!* ook jegens hem gehoorzamen; maar hij moet niet vorderen, dat wij Hem voor eenen Broeder in Christus erkennen.
Een Wijsgeer en Christen te zijn is zeker geene tegenstrijdigheid. Velen waren dat; het dagboek van eenen Christen Wijsgeer heeft ons dikwerf geleerd en gesticht, en ik zelf wenschte wel, dat beide ook te zijn; maar daarom is nu alle Wijsbegeerte, of wat men zoo noemt, nog geen Christendom.
Ik heb zeker, zoo min als de Heer FEITH, het recht, om de grenzen, waar achter het Christendom ophoudt, te bepalen; maar dat recht toch hebben, geloof ik, JESUS en zijne Apostelen gehad en, ingevolge van hunne uitspraken, aarzel ik geen oogenblik toch dit te zeggen: Wanneer iemand JESUS voor eenen man houdt, vrij verlicht voor zijnen tijd en de omstandigheden, waarin hij leefde; maar echter niet met Goddelijk gezag bekleed en onfeilbaar; wanneer hij dus van JESUS leer en voorschriften zoo veel aanneemt, als met zijne Wijsbegeerte overeenkomt; of JESUS uitspraken, (tegen den natuurlijken zin der woorden aan,) zoo lang verwringt en verdraait, tot dat dezelve met zijne eigen denkbeelden overéénkomen, en dit dan den geest van het Christendom noemt; wanneer hij, met één woord, JESUS niet meer gelooft, dan PLATO of SOCRATES, dan zij hij wat hij wil; maar hij is geen Christen en hij handelt niet ter goeder trouw, wanneer hij zich den naam van Christen toeëigent.
Hier nu komt het te pas, met een woord, op de vraag van den Heer KINKER te antwoorden, waarvan in de vorige aanteekening gesproken is; *maken deze drie stukken den geest van het Christendom uit?*
In de beantwoording derzelve komt zeker veel daarop aan, wat men *door den Geest van het Christendom* versta; verstaat men daardoor dat gene, wat met de leer der eeuwige Rede, of laat ik liever zeggen, met de Wijsbegeerte van KANT, overéénkomt of overééngebragt wordt, terwijl al het overige slechts, tot het ligchaam, of kleed of voertuig, gemaakt wordt, dan zeker maken deze drie stukken den geest van het Christendom niet uit; maar, om niet over een woord, 't geen in zoo velerleien zin gebruikt wordt, te twisten, en met ondubbelzinnige woorden te spreken, is de vraag, waar het op aankomt, deze: Is iemand, die niet aan de Goddelijke zending van JESUS, in den gewonen en natuurlijken zin der woorden, of aan zijne opstanding uit den dood en, over het algemeen, aan geene bovennatuurlijke Goddelijke Openbaring gelooft, al of niet een Christen? en dan zeg ik NEEN.
Wat het eerste betreft. J.C. gaf zich niet voor eenen Wijsgeer, maar voor van God gezonden uit: mijne leer is de mijne niet; maar des genen, die mij gezonden heeft, zeide hij Joan. VII. 16. Hij sprak, als magthebbende, vorderde, dat men Hem gelooven zou, en verbond daaraan de gelukzaligheid.
Wat het tweede betreft. PAULUS schrijft 1 Cor. XV. indien Christus niet is opgewekt, zoo is onze prediking ijdel, en ijdel is ook uw geloof; zoo worden wij valsche getuigen Gods bevonden; zoo zijt gij nog in uwe zonden en zoo zijn allen verloren, die in Christus ontslapen zijn.
En, wat eindelijk het derde betreft, kan iemand, in ernst, naar bewijs vragen voor de stelling, dat de Verwerper der Openbaring geen Christen is? wat maakt dan het onderscheid uit tusschen den Christen en den Deïst?
De Heer KINKER schrijft: *wij houden 't met de Broeders van Sint Jan*, gelijk Hij den Apostel JOANNES gelieft te noemen; en ik wensch hartelijk, dat dit hem ernst zij en hij het ook met denzelven houde, daar hij schrijft: *Wie is de leugenaar*, *dan die loochent*, *dat Jesus is de Christus? Deze is de Antichrist*, *die den Vader en den Zoon loochent; een iegelijk*, *die den Zoon loochent*, *heeft ook den Vader niet. Alle geest*, *die niet belijdt*, *dat Jesus Christus in het vleesch gekomen is*, *die is uit God niet; maar dit is de geest des Antichrists. Er zijn vele verleiders in de wereld gekomen*, *die niet belijden*, *dat J.C. in het vleesch gekomen is. Deze is de Verleider en de Antichrist.* Indien toch de Heer K. het hier met Apostel JOANNES houdt, dan zal hij zien, dat FEITH waarheid heeft geschreven.
DE UITGEVER.

En zou dan een Deïst,
Die JESUS niet den naam eens Wijzen mans betwist,
Maar nevens, PLATO, eert, in waarheid Christen wezen?
Wie hem geen hooger hulde biedt,
Laat' vrij ons heilig boek, voor altijd, ongelezen;
Maar huichel niet.

Zijn vriendelijke stem
Bedekt den vijand niet, o neen! wij kennen Hem
En zullen, hoe hij vleij', nooit hooren naar zijn loogen.
Hij zwerve in zijne Wijsgeerte om,
Maar vorder niet van ons; dat wij Hem nog gedoogen
In 't Christendom.

Doch wie ook Hem verlaat',
Dien 't Englen-heir vereert; ik wensch, trots hoon en smaad,
In Hem, gelijk de rank in 's Wijngaards-stam, te blijven.
Dit, wat de Vrijgeest 't meeste ducht,
Dit zij, geëerde FEITH! bij velen, van uw schrijven.
De zaalge vrucht.

Ja, had onze achtbre Man
Het Christendom gehoond, 't geen slechts de losbol kan,
Dan waar zijn Zang welligt ten hemel toe verheven
En FEITH nog grooter, dan weleer,
Maar nu hij voor 't geloof der Christnen heeft geschreven,
Is 't FEITH niet meer.

Mij is hij, meer dan ooit,
Een onwaardeerbaar Vriend. Bij 't zaad, door hem gestrooid,
Moge, als een Vriend vermomd, een vijand onkruid zaaijen;
Juich in de hope, eerwaarde FEITH!
Eens zullen de Englen Gods 't in volle rijpheid maaijen,
In de eeuwigheid.